

Україна:

події,
факти,
коментарі

2011 № 20

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

Для керівників та працівників інформаційних структур на місцях

Засновник

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Головний редактор

О. Онищенко, академік НАН України

Редакційна колегія

В. Горвий, заступник головного редактора

Л. Чуприна, заввідділу оперативної інформації

Т. Гранчак, заввідділу політологічного аналізу

Н. Вітушко, заввідділу електронних технологій обробки інформації

Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів

Комп'ютерний дизайн Г. Булахова

Видається з 01.01.1998 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію

КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Виходить двічі на місяць

Матеріали друкуються українською та російською мовами

Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати тексти

Передрук – тільки з дозволу редакції

Адреса редакції:

НБУВ, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна

Тел. (044) 524-25-48, (044) 525-61-03

E-mail: siaz@pochta.ru

www.nbu.gov.ua/siaz.html

ЗМІСТ

Коротко про головне

В. Янукович взяв участь у церемонії відкриття
НСК «Олімпійський» 4

Голова Верховної Ради України та Президент Національної Ради Республіки
Австрія відвідали Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського. 4

Міжнародна наукова конференція «Формування
і розвиток бібліотечного електронного середовища» 6

Аналітика

Ю. Половинчак

Україна – ЄС: перспективи і завдання 8

Енергетичний ракурс

Н. Тарасенко

Обхідні газопроводи як фактор
українсько-російських газових відносин. 13

Т. Гранчак

В поисках «газовой» альтернативы. 32

О. Рябоконт

Влияние событий в странах Северной Африки, Ближнего Востока и Восточного
Средиземноморья на энергетическую безопасность Европейского Союза. 37

Правові аспекти

О. Ворошилов

Украинская «битва» за льготы «по-афгански». 48

Актуальна прес-конференція

С. Горова

«Сяйво» проти КМДА: протистояння тривають. 55

Наука – суспільству

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.	.57
Аерокосмічна і авіаційна галузі	59
Інноваційні розробки та технології	.59
Розробки та дослідження для агропромислового комплексу.	60
Підготовка науково- і науково-педагогічних кадрів.	63
Наука і влада.	.63

Проблеми інформатизації

Т. Гранчак

Бібліотеки як суспільні центри управління сучасними інформаційними потоками.	65
---	----

В. Янукович взяв участь у церемонії відкриття НСК «Олімпійський»

8 жовтня Президент України В. Янукович взяв участь в урочистій церемонії відкриття реконструйованого Національного спортивного комплексу «Олімпійський» у Києві. «Сьогодні свято всієї України, адже новий спортивний стадіон – це подарунок усім громадянам, у першу чергу дітям і молоді, серед яких зростатимуть майбутні чемпіони», – сказав глава держави, вітаючи всіх українських вболівальників футболу з відкриттям одного з найбільших та найсучасніших стадіонів Європи.

Глава держави висловив переконання, що реалізація цього масштабного проекту відіграє позитивну роль для іміджу України у світі. «Успішна реконструкція “Олімпійського” стала показовим проектом для іміджу України... Готовність однієї з найважливіших арен чемпіонату з футболу Євро-2012 довела світовій громадськості, що з Україною можна мати справу», – сказав він.

Глава держави висловив переконання, що Київ, а разом з ним і вся Україна на найвищому рівні зустрінуть гостей з багатьох країн Європи, які приїдуть у 2012 р. на матчі першості Європи з футболу (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua>). – 2011. – 8.10).

Голова Верховної Ради України та Президент Національної Ради Республіки Австрія відвідали Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського

5 жовтня 2011 р. Голова Верховної Ради України В. Литвин і Президент Національної Ради Республіки Австрія Б. Праммер, яка прибула в Україну на чолі офіційної делегації австрійського парламенту, відвідали Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського.

В. Литвин і Б. Праммер ознайомилися з роботою Австрійської бібліотеки, що була заснована при Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадсь-

кого в 1992 р. та містить універсальну книжкову колекцію німецькою мовою. Австрійська бібліотека виконує роль культурного центру в Києві, на базі якої за активної підтримки Посольства Австрії в Україні проводяться конференції, семінари, виставки та круглі столи з залученням провідних вітчизняних та зарубіжних дослідників Австрії.

Перебуваючи в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, керівники парламентів України та Австрії також взяли участь в урочистому відкритті книжково-інформаційної виставки «Україна – Австрія: культурні взаємодії». На відкритті виставки з вітальним словом до почесних гостей та аудиторії звернувся генеральний директор НБУВ, академік НАН України О. Онищенко.

Усього на виставці представлено понад 300 одиниць зберігання з фондів НБУВ. Вона має такі розділи: історія Австрії, економіка, промисловість, юридичні науки, філософія, освіта, мистецтво, літературна критика, українці в Австрії; австрійські бібліотеки; дослідження українськими науковцями австрійської проблематики; переклади австрійських авторів українською мовою; переклади українських авторів австрійською мовою. В експозиції – праці Т. Шевченка, І. Франка, М. Грушевського, видані в Австрії.

Безперечний інтерес становлять такі рідкісні праці, як: Граф Майлат «История Австрии» (1858); Вацелко К. «История Австрии»; Шерадам «Европа и австрийский вопрос на рубеже XX столетия» (1903); Е. Ле-Витте «Австро-Венгрия и ея славянские народы» (1912), а також праці українських учених, які вивчали українсько-австрійські культурні взаємозв'язки. Серед них: В. Німчук, Л. Гнатюк, Л. Тарновецька-Ткач, Є. Нахлік, І. Мегела, М. Гнатюк, Ф. Погребенник та ін.; дослідження української культури такими австрійськими ученими, як: Ю. Бестерс-Дільгер, К. Штурм-Шнабль, В. П'янка та ін.

Виставка складається з кількох самостійних частин. Складова в комплексній експозиції – виставка рукопису з фондів Інституту рукопису НБУВ: «Грамота австрійського імператора Франца Йосифа I про надання графського титулу Івану Шептицькому, батьку митрополита Андрея Шептицького. 1871 р. Відень». Виділено виставку раритетних нотних видань (50 одиниць зберігання). Для фахівців становитимуть інтерес музичні твори (симфонії, пісні, квартети, сонати, ноктюрни, квінтели, увертюри, концерти, секстети, квінтели) Аспельмайера, Вагензайля, Вайса, Вангеля, Гайдна, Діттерсдорфа, Моцарта, Піхля, Хофманна, Хофштеттера; українські народні пісні, видані у Відні. Окремо експозиція – рідкісні картографічні документи XVIII ст. (14 одиниць зберігання). Науковий коментар матеріалів, представлених на виставці, здійснено співробітниками НБУВ.

Відбулася презентація книг О. Забужко, перекладених німецькою мовою, що також експонуються на книжковій виставці.

Голова Верховної Ради України відзначив як великий позитив наявність у програмі офіційного візиту в Україну Президента Національної Ради

Республіки Австрія відвідання Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. За його словами, саме такі моменти дають можливість без тривалих розмов краще відчутти та зрозуміти один одного. В. Литвин висловив пропозицію зробити подібні виставки по кожній із 27 країн Європейського Союзу, запросивши на них українських політиків та представників Євросоюзу.

Б. Праммер передала В. Литвину архівні матеріали, що зберігалися в Парламентській бібліотеці Австрії, які стосуються діяльності українських депутатів у парламенті Австро-Угорської імперії на початку минулого століття. Директор бібліотеки О. Онищенко подарував керівникам парламентів України та Австрії по примірнику наукового видання «Пересопницького Євангелія», 450-річчя якого відзначається на державному рівні цього року.

В. Литвин і Б. Праммер подякували колективу НБУВ за теплий прийом та презентацію книжково-інформаційної виставки «Україна – Австрія: культурні взаємодії» (*Веб-сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* (<http://www.nbuv.gov.ua>). – 2011. – 5.10).

Міжнародна наукова конференція «Формування і розвиток бібліотечного електронного середовища»

4–6 жовтня 2011 р. у м. Київ Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського спільно з Асоціацією бібліотек України і Радою директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук – членів Міжнародної асоціації академій наук було проведено Міжнародну наукову конференцію «Формування і розвиток бібліотечного електронного середовища».

Вона продовжила ряд щорічних конференцій, започаткованих бібліотекою 1989 р. На обговорення було винесено проблематику: ресурси бібліотек, їх роль в організації знань та системному наповненні вітчизняного інформаційного простору; наукові бібліотеки та перспективні інтернет-технології; бібліотеки як суспільні центри управління інформаційними потоками; біографіка у сучасному інформаційному просторі; цифрові ресурси рукописної та книжкової спадщини в бібліотечному інформаційному просторі; корпоративна взаємодія бібліотек у мереженому середовищі; збереження бібліотечних фондів у процесі формування електронних бібліотечних ресурсів.

Відзначалося, що бібліотеки та інформаційні центри України є потужними складовими національної інформаційної інфраструктури, їх розвиток характеризується динамічним формуванням традиційного та електронного середовища, впровадженням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, активізацією використання їх потенціалу суспільством.

Про зростання ролі бібліотек свідчить прийнята 11 серпня 2011 р. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека-XXI». Програма спрямована на підвищення ефективності використання і забезпечення доступу до документів, які зберігаються в бібліотечних, архівних і музейних фондах, що дасть змогу підвищити інформаційну культуру суспільства і ввести в науковий обіг унікальні документи, що є об'єктами національного надбання.

Водночас констатувалося, що активізація використання значного інформаційного потенціалу бібліотек та науково-інформаційних центрів України гальмується їх недостатнім матеріально-технічним забезпеченням. Потребують посилення наукові дослідження в бібліотечно-інформаційній сфері. Загострюється проблема кадрового забезпечення бібліотечної галузі.

Мета форуму полягала у визначенні напрямів розвитку бібліотек як базових складових єдиного науково-інформаційного і соціально-культурного простору України, що забезпечують вільний доступ громадян до інформації та знань.

У проекті рекомендацій конференції відзначалось, що досягнення поставленої мети потребує:

- подальшого розвитку нормативно-правової бази щодо передавання бібліотекам цифрових версій тиражованих видань з визначенням механізмів дотримання прав суб'єктів авторського права в процесі формування та використання електронних ресурсів;

- спрямування науково-методичного забезпечення бібліотечно-інформаційної роботи на підвищення ефективності діяльності бібліотек, розвиток нових форм і методів їх кооперації, поглиблену інтеграцію із суспільними інститутами;

- визначення підходів щодо гармонізації традиційних і електронних інформаційних ресурсів на основі створення розподіленої системи зберігання універсальних бібліотечних ресурсів з інтегрованим довідково-пошуковим апаратом, орієнтованим на розкриття видової різноманітності та предметно-тематичної багатоаспектності фондів бібліотек;

- розроблення теоретичних засад створення національного депозитарію електронних бібліотечних ресурсів, мережевої технології формування та використання його документальної бази;

- створення базових центрів переведення в електронну форму бібліотечних колекцій, що мають наукову та історико-культурну значущість;

- розгортання проекту «Наукова спадщина України» для надання суспільству інформації про видатних українських учених, які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної та світової науки, і повних текстів їхніх основних робіт;

- сприяння розробці та впровадженню технологій корпоративної каталогізації фондів провідних бібліотек України з використанням єдиного

формату представлення бібліографічних і авторитетних/нормативних записів та класифікаційних даних;

- розвитку корпоративних форм аналітико-синтетичної обробки інформації для забезпечення повноти відображення в системі реферування вітчизняної наукової літератури відомостей щодо публікацій українських учених і фахівців;

- створення новітніх технологій підготовки інформаційно-аналітичних і прогностичних продуктів та активізації їх використання в системі соціальних комунікацій;

- підвищення ролі біографічного знання у системі української поліетнічної і полікультурної національно-патріотичної свідомості, у збереженні та передачі національних цінностей;

- розвитку корпоративних форм взаємодії у сфері інформаційно-бібліотечного обслуговування;

- спрямування наукових досліджень на розвиток бібліотек як науково-інформаційних та освітніх комплексів, що забезпечують виробництво, накопичення, використання та поширення знань;

- урахування тенденцій розвитку науково-інформаційної сфери при підготовці фахівців нової генерації;

- активізації участі наукових бібліотек України у міжнародних проектах, у тому числі – Світової та Європейської електронних бібліотек.

(Веб-сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (www.nbuv.gov.ua). – 2011. – 4–6.10).

Аналітика

Ю. Половинчак, канд. іст. наук, старш. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Україна – ЄС: перспективи і завдання

Завершення поточного року цілком може виявитися етапним у відносинах Україна – ЄС, і активізація зустрічей українського керівництва з євровичовниками та представниками європейських держав це демонструє.

Нагадаємо, наприкінці вересня у Варшаві відбувся саміт «Східного партнерства», наразі Міністерство закордонних справ України працює над організацією візиту Президента України В. Януковича до Брюсселя для досягнення домовленостей щодо ключових політичних проблем угоди про асоціацію між Україною та ЄС; нарешті, 14–16 грудня в Києві відбудеться саміт «Україна – Європейський Союз», під час якого планується розглянути підписання угод про асоціацію та зону вільної торгівлі з ЄС.

Наразі європлани України містять три основні пункти, рівень нашої готовності щодо яких, як і шанси підписання відповідних угод найближчим часом – різні.

Найвищий рівень готовності – у угоди про створення **зони вільної торгівлі з Європейським Союзом**: український уряд очікує, що ЗВТ з ЄС почне діяти з 2013 р. – такі плани містяться в програмі соціального та економічного розвитку України на найближчі роки. При цьому Рада ЄС підтримала укладення угоди з Україною про ЗВТ у найкоротші терміни – до грудня поточного року. В українському МЗС розраховують, що переговори про створення зони вільної торгівлі з Європейським Союзом будуть завершені вже в жовтні, а підписання торгової угоди з Україною керівник підрозділу генерального департаменту з питань торгівлі Європейської комісії Ф. Куїссон прогнозує до кінця року, незважаючи на побоювання з приводу енергетичної політики, сільського господарства та корупції. «Ми повинні бути готові укласти угоду в грудні», – наголосив Ф. Куїссон.

Нещодавно міністр аграрної політики і продовольства України М. Присяжнюк заявив, що Україна досягла позитивних результатів у переговорному процесі щодо аграрних питань зони вільної торгівлі з Євросоюзом. Також повідомлялося, що Євросоюз погодився скасувати субсидії на виробництво сільськогосподарської продукції, що експортується в Україну. «Аграрний сектор практично завершив роботу з підготовки підписання договору про створення зони вільної торгівлі з Євросоюзом», – зазначив міністр АПК.

Загалом, як заявив голова української делегації на переговорах щодо створення зони вільної торгівлі з ЄС В. П'ятницький, принципові питання вже вирішені. Він уточнив, що на сьогодні закриті питання тарифів, захисту прав інтелектуальної власності та географічних назв, питання санітарного та фітосанітарного регулювання, конкуренції, тарифні квоти для сільськогосподарської продукції. Ці питання досить довго були каменем спотикання. На сьогодні вони вирішені не тільки концептуально, а й технічно. При цьому залишилися питання, які «принципово узгоджені на рівні нашого і європейського керівництва, і над якими ми зараз працюємо, щоб оформити в конкретні тексти розділів». Такими питаннями В. П'ятницький назвав імпорту автомобілів, експортні мита, енергетичне співробітництво і питання послуг.

Згадка про важливість створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі між Україною та Євросоюзом з'явилася і серед тез декларації, прийнятої за підсумками дводенного саміту «Східного партнерства». «У цьому контексті учасники Варшавського саміту чекають можливості завершення переговорів до запланованого на грудень 2011 р. саміту Україна – ЄС», – підкреслюється в документі.

Значно більше запитань, принаймні на політичному рівні, викликає **Угода про асоціацію** – нагадаємо, рішення щодо такого рівня нового документа, що регламентуватиме відносини України і ЄС, – без гарантій вступу – було

схвалено на саміті Україна – ЄС у Парижі 2008 р. Україна неодноразово наголошувала на прагненні бачити в угоді закріплення перспективи членства в ЄС. Київ, як відзначив В. Янукович, «наполягає і буде наполягати» на тому, щоб в угоді про асоціацію з ЄС була відображена перспектива вступу України у Європейський Союз. «Ми наполягаємо на тому, щоб в цій угоді була відображена перспектива вступу України у Європейський Союз. Поки що відповіді на це питання немає, але час є, і я сподіваюся, що ми знайдемо також взаєморозуміння», – підкреслив Президент України на Варшавському саміті «Східного партнерства».

Більше того, в українських ЗМІ останнім часом пройшли повідомлення з посиланням на джерела в дипломатичних колах про те, що Україна висунула Євросоюзу вимогу обмежити термін дії угоди про асоціацію до 10 років. Київ, як зазначають оглядачі, прагне зберегти можливість для перегляду згаданої угоди через якийсь час, оскільки не хоче назавжди залишитися «сусідом ЄС».

Як би там не було, поки лідери держав-членів Європейського Союзу не погодилися включити в підсумкову декларацію саміту «Східного партнерства» слова про «перспективу членства» у європейському об'єднанні для всіх шести держав-учасників програми, обмежившись визнанням «європейських прагнень та європейського вибору» лише деяких держав, наголосивши при цьому на необхідності дотримання основних демократичних принципів та підкресливши, що розвиток двосторонніх відносин з кожною країною буде залежати від темпу та ефективності проведених реформ. «Партнери, які активніше будуть реформуватися, виграють більше від співробітництва з Європейським Союзом, включаючи більш близьку політичну асоціацію, більш глибоку поступову економічну інтеграцію з внутрішнім ринком ЄС і велику допомогу ЄС», – визнав саміт.

Власне, очікування, що Київ доб'ється фіксації в угоді про асоціацію тези про перспективи вступу України в ЄС, з огляду на настрої європейських лідерів, були б надмірним оптимізмом. Водночас, як заявив глава польського Міністерства закордонних справ Р. Сікорський, підготовлений до парафування договір про асоціацію між Україною та Європейським Союзом містить більше важливих для євроінтеграції записів, ніж свого часу мала нинішній член ЄС Польща. «Коли Польща підписувала свій договір в 1991 р., ніхто навіть чути не хотів про членство. А ви маєте визнання, що ви є “європейськими сусідами” та що Європа визнає ваші “європейські прагнення”», – сказав він, коментуючи результати саміту «Східного партнерства».

Очевидно також, що теза декларації про дотримання демократичних принципів – цілком прозорий натяк на Україну: поза офіційними документами наші європерспективи прямо пов'язувалися з розв'язанням проблеми кримінального переслідування екс-чиновників – нинішніх опозиціонерів. «Справа Ю. Тимошенко може ускладнити завершення переговорів щодо угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом», – заявив прем'єр-міністр Польщі Д. Туск на

підсумковій прес-конференції саміту «Східного партнерства» у Варшаві. «...У держави Україна є все, щоб стати європейським титаном. Але тільки якщо її буде побудовано на динамічній ринковій економіці, поєднаній з живою демократією. Щоб закінчити переговори з ЄС – переговори, які мають перетворити українську економіку революційним чином – ми маємо бачити чесні вибори, вільну пресу і гарантії того, що влада не займається переслідуваннями за політичні погляди. В іншому випадку Європарламенту буде дуже важко ратифікувати угоду – угоду, яка зараз так спокусливо близька», – наголосив заступник прем'єр-міністра Британії Н. Клегг.

Директор Інституту світової політики О. Гетьманчук навіть відзначила, що Україну і Білорусь на саміті у Варшаві обговорювали «в одному контексті». Звичайно, відзначила вона, не можна порівнювати ситуацію в Україні та Білорусі, але те, що ці країни постійно йшли у Варшаві в тандемі, це є дуже тризовним сигналом, вважає експерт.

Хоча загалом, як заявив Президент Ради ЄС Г. Ван Ромпей, Європейський Союз розраховує завершити підготовку угоди про асоціацію з Україною до кінця року, незважаючи на судовий процес над колишнім прем'єр-міністром Ю. Тимошенко.

Що ж до прогнозів на подальшу перспективу, то експерти сумніваються, що асоціація України з ЄС запрацює у найближчі роки. «Я, звичайно, підтримую якомога швидше не тільки парафування, підписання, а й введення в дію угоди про асоціацію. Її імплементація може допомогти вирішити внутрішні питання, але, відверто кажучи, я вже не вірю, що цей документ стане діючим в найближчі роки», – вважає заступник генерального директора Українського центру економічних і політичних досліджень ім. Разумкова В. Чалий. На його думку, угода може бути парафрована в грудні цього року, а її підписання може відбутися вже після парламентських виборів в Україні. «Ми можемо мати зону вільної торгівлі з 2013 р., але автоматичної ратифікації угоди в національних парламентах не буде», – додав експерт.

Також важливо відзначити, що Україна розраховує на **лібералізацію візового режиму**. Нагадаємо, 22 листопада 2010 р. ЄС надав Україні План дій зі скасування віз, що передбачає законодавчі зміни, ратифікацію ряду міжнародних документів і належну імплементацію цих рішень на практиці. В. Янукович висловив сподівання, що цю роботу ми завершимо заздалегідь до Євро-2012, що, за його словами, дасть можливість країнам Євросоюзу дати мандат Єврокомісії на підписання з Україною угоди про безвізовий режим.

Учасники Варшавського саміту також назвали однією з ключових цілей «Східного партнерства» запровадження безвізового режиму для держав-учасниць, назвавши першим кроком на цьому шляху підписання та успішну реалізацію угод про спрощення візового режиму та про реадмісію. «Як тільки ці угоди будуть укладені та ефективно введені в дію, Європейський Союз і держави-партнери будуть здійснювати поступові кроки до безвізового режиму

в установленому порядку та індивідуально, залежно від виконання умов добре організованої та безпечної мобільності, згідно з критеріями, визначеними у двоетапному плані дій щодо запровадження безвізового режиму», – наголошується в декларації.

Також учасники Варшавського саміту зазначили, що реалізовані Україною та Молдовою плани щодо запровадження безвізового режиму можуть бути прикладом для інших держав-учасниць «Східного партнерства». Утім, вітчизняні експерти звертають увагу не стільки на такі протокольні компліменти, скільки на, здавалося б, незначний факт зміни формулювання щодо безвізового режиму: замість попередньо планованого «у довгостроковій перспективі», підсумкова декларація передбачила, що скасування віз можливе «у свій час», коли будуть виконані необхідні критерії. Останнє формулювання фахівці називають більш вигідним для України, оскільки в перекладі з мови євродипломатії «довгострокова перспектива» означає 5–10 років, тож ми можемо розраховувати, що подвиги відбудуться раніше за цей термін.

Загалом можна відзначити, що саміт «Східного партнерства» у Варшаві був хоч і важливою, але проміжною подією, наступні зустрічі на вищому рівні повинні відбутися вже цього місяця, в умовах дискусій навколо судового рішення щодо екс-прем'єр-міністра України Ю. Тимошенко. Утім, не варто зводити прогнози щодо клімату відносин України з ЄС лише до судових перспектив – він залежатиме від багатьох внутрішньополітичних рішень. Екс-міністр закордонних справ України В. Огризко зазначає, що ратифікація угоди про асоціацію з ЄС залежатиме від того, чи прислухається Україна до порад Євросоюзу з ряду питань. «Спочатку парафування угоди на саміті Україна – ЄС, потім технічна пауза для перекладу документів, потім офіційне підписання, а от далі ситуація насправді буде залежати від того, наскільки ми прислухаємося до пропозицій та порад не лише щодо відомих судових справ, а й з питань виборчого законодавства, реформи судової системи», – сказав він. Водночас слід враховувати і зовнішньополітичну кон'юнктуру, у тому числі і той факт, що сьогодні для ЄС пріоритетами є власні проблеми: розв'язання боргової кризи та арабські революції і їх вплив на постачання енергоносіїв.

Енергетичний ракурс

Н. Тарасенко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Обхідні газопроводи як фактор українсько-російських газових відносин

«Північний потік»

6 вересня «Газпром» розпочав закачування природного газу в першу нитку російсько-німецького морського газопроводу «Північний потік». Це принципово новий маршрут експорту російського газу до Європи, який пройде через акваторію Балтійського моря від бухти Портова (район м. Виборга) до узбережжя Німеччини (район м. Грайфсвальда). Протяжність газопроводу становитиме близько 1,22 тис. км. Заплановану потужність у 55 млрд куб. м «Північний потік» повинен набрати після завершення другої нитки, яку вже прокладено більш як на 650 км і буде введено в дію наступного року. При цьому російське керівництво не виключає ймовірності прокладання наступних ниток магістралі.

«Північний потік» (Nord Stream) – це один з проєктів, що є альтернативою української ГТС. Магістраль призначена для транспортування не тільки нових контрактних обсягів газу, а й перенесення потоків з маршрутів, що вже діють. Постачання газу до Чехії і Словаччини поетапно переводитимуться на маршрут «Північний потік» – OPAL через Німеччину замість українського транзиту.

Співвласники проєктної компанії Nord Stream AG – BAT «Газпром» (51 %), BASF SE/Wintershall Holding GmbH і E.ON Ruhrgas AG (по 15,5 %), голландська N.V. Nederlandse Gasunie і французька GDF Suez S.A. (по 9 %).

Спочатку «Газпром» планував, що кошторис газопроводу становитиме 5,7 млрд дол., а поставки почнуться у 2007 р. Але проєкт затягнувся і подорожчав. На даний момент загальна вартість будівництва газопроводу «Північний потік» майже вдвічі перевищила початкові оцінки і становить, за словами віце-прем'єра РФ І. Сечіна, 8,8 млрд євро з урахуванням відсотків.

У 2010 р. Німецька компанія E.ON Ruhrgas AG, яка володіє 20 % акцій нового трубопроводу, заявила, що треба прискорювати процес його спорудження, адже за останній рік ціни на природний газ в ЄС почали потроху зростати. Це було зумовлено тим, що в період кризи взагалі зростали ціни на природні ресурси. Крім того, згідно з новою Енергетичною концепцією розвитку Європи до 2020 р., до 70 % енергетики має перейти на більш екологічно чисті енергоносії, такі як газ. Тобто ціни для споживачів у Німеччині почали зростати з 330 долл. до 381 долл. за 1 тис. термічних одиниць.

Проте тоді Європа уклала контракт на постачання газу з Північної Африки. Тоді Лівія, Алжир та Туніс мали поставити за кілька років понад 30 % європейської потреби в газі. І це б знімало нагальну потребу в добудові «Північного потоку», який поступово споруджували з квітня 2010 р.

Проте революції в арабських країнах та громадянська війна в Лівії поставили під питання виконання контрактів цими країнами. Вони більше були зайняті розділом влади в регіоні і не мали наміру швидко відновлювати постачання нафти та газу. В деяких країнах це навіть хотіли використати для тиску на ЄС. Бо там зберігалось більшість грошей колишніх диктаторів, і тепер революціонери в обмін на постачання нафти хотіли отримати їх назад.

Майже одночасно з цією подією Німеччина заявила, що до 2022 р. закрий всі атомні електростанції. Тобто ця країна потребуватиме на 25 % більше енергоносіїв, ніж зараз. І їх потрібно швидко постачати до споживачів.

Тому з початку 2011 р. будівництво «Північного потоку» прискорилося. На думку експертів, Росія поспішала використати гарну цінову ситуацію, поки конкуренти не оговталися. Адже Італія майже одразу заявила, що хоче прискорити спорудження проекту Nabucco, аби отримати каспійський газ за кілька років без участі Росії. Тому Москва завершила першу нитку свого трансбалтійського трубопроводу у 2011 р. і хоче добудувати другу в 2012 р.

Також має значення і пора року. Адже починається опалювальний сезон, і ціна на газ зростатиме. Тому його можна доставляти до Європи більше.

Під час урочистого запуску «Північного потоку» прем'єр-міністр РФ В. Путін подякував голові ради акціонерів компанії-оператора «Північного потоку», экс-канцлеру ФРН Г. Шредеру за підтримку в реалізації проекту будівництва цього газопроводу. «З перших кроків за цим проектом нас підтримували наші німецькі друзі, і перш за все наш гарний друг Герхард Шредер – він оцінив цей проект, прийняв для себе принципове рішення і послідовно його підтримував», – сказав В. Путін.

Разом з тим В. Путін заявив, що із запуском «Північного потоку» Україна втрачає ексклюзивне становище країни-транзитера російського газу в Європу. «Україна – наш давній, традиційний партнер. Але як у будь-якої транзитної країни, у неї завжди є спокуса покористуватися своїм ексклюзивним становищем. Тепер цей ексклюзив зникає», – відзначив російський прем'єр. На думку В. Путіна, відносини двох країн тепер будуть набувати дедалі більше цивілізованого характеру. Раніше В. Путін своєрідно відреагував на заяви української сторони щодо необхідності переглянути газові договори і можливості розгляду питання у Стокгольмському арбітражі. Зокрема, він заявив, що новий російський трубопровід до Європи через Балтійське море дасть змогу Росії позбутися «диктату транзитних країн». А на спільній з Прем'єр-міністром України М. Азаровим прес-конференції за підсумками засідання Комітету з питань економічного співробітництва В. Путін заявив, що Росія зацікавлена в тому, щоб «уникнути транзитних країн» у принципі.

Директор Українського філіалу Інституту країн СНД В. Корнілов, обґрунтовуючи нову транзитну позицію Росії, говорить, що її прагнення у цьому плані абсолютно зрозумілі. Вона навчена гірким досвідом не завжди союзницьких відносин з Україною і Білоруссю в сенсі безперервних поставок російських енергоресурсів до Європи. Власне, щоб уникнути повторення подібних конфліктів, Москва і розпочала будівництво своїх обхідних шляхів – Північно-морського, і в можливішому майбутньому, Південного морського шляхів.

Не секрет і те, що це зроблено для того, щоб обійти Україну і Білорусь і, скоротивши кількість транзитних держав, заощадити, тим самим, у майбутньому на транзит і пом'якшити наслідки можливого чергового конфлікту на цьому ґрунті. Росія в цьому плані послідовно діє вже кілька років.

Що стосується України, В. Корнілов констатує, що так чи інакше вона збереже свій статус країни-транзитера, оскільки Росія все одно буде постачати свої енергоресурси і через Україну, і через Білорусь. Тут питання тільки в обсягах: чим менше буде газу, тим менше, відповідно, буде надходжень в український бюджет. І ясна річ, що Україна зацікавлена в тому, щоб якомога більше енергоресурсів Росії переправлялося в бік Європи, оскільки для України це, безсумнівно, додаткові кошти.

Українські експерти також висловили свої думки щодо питання, чим загрожує Україні можлива відмова Росії від співпраці з транзитними країнами.

Газопроводи в обхід України поки не загрожують українській економіці, вважає незалежний експерт з енергетичних питань В. Саприкін. Він переконаний, що Україна буде транзитером ще «багато десятків років», «оскільки український шлях транзитівання – найбільш короткий і, що головне, найдешевший». «У цьому році йде значне зростання транспортування газу до Європи, у тому числі за українським напрямом», – заявив він.

За словами експерта, після запуску Російською Федерацією газопроводу «Північний потік» транзит газу через територію України скоротиться на 10 млрд куб. м. «Безумовно, запуск цього газопроводу – це втрати для України. Загалом перша нитка має потужність 27 млрд куб. м, і не можна казати, що саме цей обсяг буде знятий з України. Максимально, можливо, вже наступного року, ми втрачимо не більше 10 млрд куб. м транзитного газу. Це тривожний дзвоник для України, і ми маємо активно проводити енергетичну політику, у тому числі щодо відносин у газовій сфері з Російською Федерацією», – сказав він.

Водночас В. Саприкін зауважив, що значно серйозніше на обсягах транзитівання через територію України позначиться запуск іншого газопроводу – «Південного потоку», який має зняти весь обсяг прокачки з українського напрямку. На щастя, він гальмується: поки не дає дозволу Туреччина, немає ще певних експертиз. Скоріше за все, цей проект розпочне свою роботу ближче до 2019 р. Це буде серйозний удар по транзиті Україною», – зазначив В. Саприкін.

Заступник секретаря Ради національної безпеки і оборони (РНБО) Д. Видрін, констатує, що Україна була транзитною державою ще за часів

Великого Шовкового Шляху, упевнений, що вона «залишиться такою і через чотириста років після нашого покоління, так само, як безліч історичних маршрутів з півночі і заходу на схід проходили, проходять і проходилимуть через нашу країну». На транзиті Україна може заробляти більше, ніж на всьому іншому, вважає політолог.

Політолог, президент Інституту трансформації суспільства О. Соскін упевнений, що Росія не може позбутися країн-транзитерів, тому що це один з елементів міжнародного поділу праці, це глобалізація, націоналізація господарського життя. Проблемою «Північного потоку», на думку експерта, є досить тривалий період його окупності, плюс його експлуатація теж вимагає великих витрат. Адже труба лежить під водою на великій глибині, а Балтійське море суцільно встелене мінами Першої і Другої Світових війн і заповнене хімічними отрутами. Отже спочатку Росії доведеться компенсувати всі витрати і покрити його експлуатацію. Усі ці цифри, природно, увійдуть у ціну газу для споживачів – для газових компаній Німеччини і, в кінцевому підсумку, для простих громадян ФРН. І добре, якщо вони погодяться платити по 700 долл. за 1 тис. кубів.

У Москві вже кілька місяців активно обговорюють потребу підняти ціни на природний газ для європейців. Адже вони отримують його приблизно за ціною 310 долл. за 1 тис. термічних одиниць. «Газпром» вважає, що має отримувати за власні ресурси більше. Тим більше що він першим здійснив проект прямого постачання газу до Європи. Тепер газові конфлікти між Росією, Білоруссю та Україною почнуть цікавити європейців набагато менше.

Енергетичний експерт Б. Соколовський звертає увагу на той факт, що якщо Україна перестане бути транзитною державою, то втратить максимум 1,5 млрд доходів на рік. Для 46-мільйонної держави ці півтора мільярда можна компенсувати за рахунок розвитку інших, набагато більш ефективних галузей економіки, вважає він. Натомість за 1,5 млрд «ми позбудемося головного болю, який всі останні роки постійно нам підкидали наші, так би мовити, друзі і партнери», – підсумовує експерт.

Міністр енергетики і вугільної промисловості України Ю. Бойко прогнозує незначне зменшення обсягу транзиту газу по території України через введення в експлуатацію «Північного потоку». «Сьогодні ми транзитуюмо більше, ніж торік, враховуючи збільшення споживання газу в Європі, ми розраховуємо, що у нас якщо зменшиться обсяг транзиту, то незначно», – сказав він. Більш того, за словами профільного міністра, відтепер Україна починає економити і до 2015 р. має намір скоротити закупівлі російського газу втричі.

Ю. Бойко зазначив, що цієї мети Україна збирається досягти за рахунок збільшення власного видобутку газу, а також реалізації проекту будівництва терміналу з прийому скрапленого газу, про закупівлі палива, для якого вже досягнута домовленість з Азербайджаном. Причому, якщо «Газпром» наполягатиме на необхідності закупівлі газу в більших, ніж потрібно Україні, обсягах,

то Україна почне продавати за кордон газ власного видобутку. «Якщо нам російські партнери запропонують купити більше газу, ніж потрібно для нашої економіки, то ми просто візьмемо їх газ сюди, у країну, а свій газ перепродамо на споті», – сказав український міністр палива та енергетики.

Україна хоче ясності від РФ і ЄС стосовно перспектив використання своєї газотранспортної системи для поставок російського газу в Європу, повідомив прес-секретар Прем'єр-міністра України В. Лук'яненко, коментуючи початок запуску Росією «Північного потоку».

«Росія будує обхідні трубопроводи навколо України. Україна хоче отримати ясну відповідь, чи розраховує надалі РФ використовувати українську ГТС. Якщо не має наміру використовувати, то її утримання для України нерентабельнее», – відзначив В. Лук'яненко. При цьому він наголосив, що в разі, якщо не буде гарантованого транзиту вуглеводнів українською територією, Україна може або демонтувати частину своєї ГТС, або ж використовувати її іншим чином.

В. Лук'яненко поінформував, що недавно Прем'єр-міністр наголошував на одній важливій обставині, про яку частенько замовчується. За його словами, унікальною і найважливішою складовою української ГТС є підземні сховища газу (ПСГ), які розташовані ближче до західного кордону України. Саме вони забезпечують абсолютно стабільні поставки газу до країн Західної Європи за будь-яких обставин. Українські ПСГ можуть демпфувати навіть втрати видобутку в разі якихось надзвичайних ситуацій протягом тривалого часу, у той же час обхідні газопроводи – «Північний» і «Південний потік» – таких можливостей не мають, оскільки вони прокладені дном моря і можуть зазнавати навіть ще не вивчених ризиків (погодних, природних катаклізмів, поломок компресорних станцій, які також розташовані на воді). «Якщо Україна припиняє експлуатацію своєї ГТС, то це є дуже серйозним чинником ризику для Європи. Тому і від Європи Україна хоче дізнатися про плани щодо українського маршруту транзиту газу, який забезпечує гарантовані поставки газу за будь-яких погодних і природних умов», – сказав В. Лук'яненко. При цьому він наголосив, що в разі відмови від транспортування газу українською ГТС Західна Європа вступає в зону підвищеного енергетичного ризику.

Світова преса пише про запуск «Північного потоку» як про перемогу Росії й особисто В. Путіна, а також висловлює припущення, як запуск газопроводу може змінити баланс сил у питанні постачання російського газу до Європи.

Німецький Spiegel називає запуск «Північного потоку» «тріумфом Путіна». Видання відзначає, що російський прем'єр використав заповнення «Північного потоку» технічним газом і як можливість дошкулити Україні, і як нагоду підкреслити свою особисту участь в успіху проекту.

Британська Financial Times пише, що запуск газогону «Північний потік» дасть змогу Росії позиціонувати себе як більш надійного постачальника енергоносіїв, менш чутливого до конфліктів із Україною, яка нині транспортує до

80 % російського газу. Пропускна потужність «Північного потоку» дасть можливість Росії збільшити постачання газу до Європи, де, як сподіваються російські керівники, не тільки Німеччина відмовиться від ядерної енергетики і не збільшить закупки традиційних енергоносіїв.

Якщо ж Росії вдасться запустити і «Південний потік», то, як вважають автори FT, Україна взагалі залишиться «у лещатах» і може втратити доходи від транспортування російського газу. «Деякі аналітики називають “Південний потік” блефом, покликаним зірвати конкуруючий проект Nabucco і посилити тиск на Україну. Проте у вівторок “Газпром” заявив, що до “Південного потоку” погодилися приєднатися французька EdF та німецька BASF Wintershall», – пише Financial Times.

Іспанська El Pais ставить запуск «Північного потоку» і заяви В. Путіна щодо можливості «позбавитися диктату транзитних країн» у загальний контекст газових відносин між Москвою та Києвом. El Pais пише, що тоді, як В. Путін називає новий газогін «вікном у Європу», «поки що Кремлю не вдасться домовитися із Києвом про ціну на паливо на наступний рік, що загрожує новою “газовою війною”, яка негативно відіб’ється на європейських клієнтах Газпрому».

Москва вважає нинішню ціну на газ для України ринковою, а Київ – некоректною, такою, як висловився український Президент В. Янукович, «як для ворогів». Відтак, Москві потрібно буде «довести всьому світові, що вона все робить справедливо і законно», – пише El Pais.

Видання також пояснює, яким чином на всю цю ситуацію впливає і розгляд у суді звинувачень проти українського экс-прем’єра Ю. Тимошенко, за керівництва якої були підписані газові контракти, які нині намагається змінити Україна. «Позиція України нині є дуже слабкою: з одного боку, вона навряд чи може розраховувати на підтримку ЄС, поки Тимошенко залишається у тюрмі, з іншого боку – запуск газогону “Північний потік” зводить до мінімуму ризик того, що Київ привласнить частину транзитного газу, призначеного для європейських клієнтів», – пише іспанське видання.

Запуск першої нитки російсько-німецького морського газопроводу «Північний потік» може мати наслідки для фінансових і операційних профілів деяких емітентів, ідеться в прес-релізі міжнародного рейтингового агентства Fitch. Аналітики агентства зазначають, що цей фактор закладений у рейтингах емітентів. Як очікують у Fitch, ВАТ «Газпром» з рейтингом «BBB/позитивний» виграє від додаткової диверсифікації газотранспортних маршрутів у Західну Європу.

Водночас, підкреслює агентство, запуск нового газопроводу може мати негативні наслідки для таких компаній, як Slovensky Plynarensky Priemysel і НАК «Нафтогаз Україна». На думку експертів Fitch, обсяги транспортування газу і виручки цих двох компаній знизяться приблизно на 20 % з 2012 р., що негативно відіб’ється на їх фінансових профілях.

Трубопроводами, що проходять через Україну і Словаччину, до недавнього часу прокачували близько двох третин російського газу, що поставляється до Західної Європи, нагадує Fitch. Аналітики агентства зазначають, що в довгостроковому плані обсяги поставок газу через цей коридор менш передбачувані, враховуючи невизначений рівень попиту на газ, можливий запуск інших газопроводів – Nabucco і «Південний потік», а також існуючі контракти «Газпрому» з SPP і «Нафтогазом».

Fitch також зазначає, що на тлі переговорів між «Газпром» і «Нафтогазом» щодо ціни на газ та обсягів його транспортування, не можна повністю виключити нових проблем з поставками газу до Європи. «Забезпечення альтернативного маршруту для експорту газу в Західну Європу може посилити позицію «Газпрому» в переговорах з «Нафтогазом», – вважають експерти агентства.

Водночас Fitch зазначає, що запуск «Північного потоку» має збільшити безпеку постачання газу для більшості європейських споживачів. Незважаючи на те, що це не призвело до появи інших постачальників, крім «Газпрому», сама собою диверсифікація маршрутів уже позитивна, йдеться в прес-релізі.

У контексті подальшого розвитку проекту «Північний потік» важливо згадати зустріч президента Росії Д. Медведева і канцлера Німеччини А. Меркель, що відбулася 19 липня цього року в Ганновері. Насамперед через пропозицію Москви розглянути можливість прокладання третьої лінії газопроводу. Однак А. Меркель тоді заявила, що Німеччина може обійтися без «третьої, четвертої та п'ятої труби», і дала зрозуміти, що не підтримує російські амбіції щодо збільшення пропускної здатності «Північного потоку». Крім того, за словами А. Меркель, «Газпром» повинен знизити ціни на газ, якщо хоче знайти в Європі нових споживачів.

Проте не може перешкодити реалізації проекту газопроводу в його нинішньому вигляді. Росія зацікавлена в швидкому завершенні робіт, щоб вже наприкінці 2012 р. російський газ почав поставлятися в Європу в обхід «непокірних» транзитних країн – України та Білорусі. За оцінками експертів, річне споживання газу в ЄС наступного року може збільшитися на 10–15 %, а через 10–15 років – подвоїтися.

Плановий запуск «Північного потоку» важливий і для Німеччини. У даний час «Газпром» задовольняє близько 40 % німецького попиту на газ. З відмовою від ядерної енергетики потреба країни в блакитному паливі повинна збільшитися. Тому цілком імовірно, що Німеччина і Росія намагатимуться завершити будівництво «Північного потоку» вчасно, незважаючи на можливі політичні або енергетичні розбіжності. Тож не виключено, що Москва і далі намагатиметься переконати Німеччину в доцільності прокладання третьої (четвертої, п'ятої...) гілки газопроводу.

Реалізація даного задуму мала б для Росії стратегічне значення, оскільки дало б змогу посилити контроль над газотранспортною інфраструктурою на західному напрямку. Сьогодні Росія за посередництвом «Газпрому» володіє

51 % акцій газопроводу, тобто контрольним пакетом. У випадку з іншими магістральними газопроводами, такими як «Союз», «Ямал-Європа» і «Трансгаз», ситуація інша. Вони управляються Росією спільно з партнерами – енергетичними компаніями України, Білорусі, Польщі та Чехії. Поява додаткової труби «Північного потоку» дасть Москві можливість якщо не відмовитися, то принаймні менше використовувати альтернативні трубопроводи.

Іншими словами, ще одна гілка газопроводу стане потужним енергетичним важелем у руках Росії, що дає змогу тиснути на непоступливих партнерів. Наприклад, українська правляча еліта не приховує своїх намірів щодо модернізації газотранспортної системи країни без передачі її «Газпрому», а Білорусь поки ще не продала йому весь «Белтрансгаз», який контролює білоруську частину газопроводу «Ямал-Європа». Тому розумно, використовуючи карту «Північного потоку», Москва може обмежити іноземні інвестиції в газотранспортну інфраструктуру держав Центральної та Східної Європи, щоб вона впала в ціні і згодом перейшла під контроль «Газпрому».

Нарешті, поділ шляхів транспортування російського газу в Східну і Західну Європу дасть змогу Кремлю з легкістю маніпулювати поставками блакитного палива в країні Східної Європи. Зауважуючи факт їх великої енергетичної залежності від Росії, вищезгаданий інфраструктурний важіль став би в її руках дуже ефективним політичним інструментом.

На цьому тлі німецькі аргументи, що пояснюють, чому Німеччина не готова підтримати російську пропозицію з прокладання додаткової труби «Північного потоку», виглядають не так переконливо. По суті її обмежують положення Третього енергетичного пакета ЄС та інші вимоги у сфері лібералізації європейського ринку енергоресурсів. Офіційно однією з основних причин відмови А. Меркель розглядати варіант будівництва нових гілок «Північного потоку» стала відсутність у Німеччині необхідності в додаткових поставках газу після закриття атомних електростанцій. Однак аналітики вважають, що сьогодні Німеччина достеменно не знає, скільки блакитного палива їй знадобиться в майбутньому, а це послаблює її позицію в переговорах з Росією про розширення пропускної здатності «Північного потоку».

Насправді серйозної альтернативи російському газу у Німеччині немає. Відновлювальні джерела дають їй трохи більше 10 % електроенергії. Відповідно до довгострокового національного плану з диверсифікації джерел енергії їх частка повинна збільшитися лише до 18 %. Тому поступове закриття АЕС призведе до того, що Німеччина як експортер електроенергії через деякий час не зможе обійтися без її імпорту.

Відображенням складної ситуації є і нещодавня заява єврокомісара з енергетики Г. Еттінгера про те, що не тільки Німеччині, але й іншим країнам ЄС незабаром знадобиться набагато більше російського газу. За словами єврокомісара, після рішення Берліна про відмову від атомної енергетики «саме газ стане драйвером зростання».

Водночас у питанні розширення можливостей «Північного потоку» не можна виключати тиску з боку «акул» німецького бізнесу. Два ключових пайовика «Північного потоку» – E.ON Ruhrgas і BASF/Wintershal – зацікавлені в економічній вигоді проекту. Тому якщо Росія буде продовжувати вмовляти Німеччину розглянути можливість будівництва додаткових ліній «Північного потоку», на німецьких політиків швидше за все збільшиться внутрішній тиск з метою збереження добрих відносин з Москвою і отримання більших доходів від розвитку проекту.

І Німеччина, і Росія хочуть закінчити прокладання двох намічених гілок газопроводу вчасно, і питання про його третю (четверту, п'яту ...) лінії, незважаючи на категоричну риторику А. Меркель в Ганновері, не можна вважати закритим. Ймовірно, Москва буде і далі закликати Німеччину не зупинятися на досягнутому.

Ситуація, звичайно, може змінитися, якщо зрушаться з місця призупинені проекти «Південного потоку», Україна дозволить Кремлю монополізувати її транзитну газотранспортну систему, Білорусь повністю продасть Росії «Бетрансгаз», «Газпрому» вдасться взяти під контроль енергетичні компанії країн Центральної та Східної Європи, які на своїй території управляють об'єктами інфраструктури нині використовуваних газопроводів, і т. д. Оскільки ймовірність такого розвитку подій в основному невисока (за винятком купівлі Росією «Белтрансгазу», яка може відбутися вже цього року), цілком ймовірно, що подальше збільшення потужності газопроводу «Північний потік» незабаром стане для Москви важливим стратегічним завданням.

За приблизними розрахунками, «Північний потік» може окупитися за 5–10 років. І це стимулюватиме будівництво схожих трубопроводів. На думку Й. Глана з німецького інституту енергетичної промисловості, їхня привабливість – у відсутності країн-транзитерів. «Ніхто не перекриє трубу, якщо контракти підписані, як це було кілька років тому через конфлікт Києва та Москви», – вважає аналітик. На його думку, не зашкодить навіть те, що довжина «потoku» приблизно на 100 км більша, ніж наземних газових труб. Проте тут його контролює лише Росія та європейські компанії.

За кілька років може початися спорудження і «Південного потоку». Якщо це станеться, Україна може, за даними Bloomberg, втратити до 40 % російського газу, який прокачується через неї. Тоді Києву буде важко довести в Брюсселі та Москві, що його газотранспортну систему треба міняти. Це, за прогнозами експертів, дешевше на 5–8 млрд долл., проте Росія вже витратила на «Північний потік» до 28 млрд долл., і тому питання ціни тут не є головним.

Утім, позиція ЄС щодо запуску альтернативного українській ГТС газопроводу неоднозначна. Зокрема, єврокомісар з питань бюджету та фінансового планування Я. Левандовський під час XXI Економічного форуму у Криниць (Польща) заявив, що запуск газопроводу «Північний потік» насправді не є диверсифікацією джерел енергопостачання до Європи, оскільки збільшує за-

лежність європейських країн від одного постачальника газу – Росії. Він зазначив, що цей газопровід є «пам'яткою епохи двосторонніх відносин» Росії та Німеччини. Водночас єврокомісар підкреслив, що 7 вересня Єврокомісія ухвалила документ про посилення координаційної ролі ЄС в енергетичних відносинах країн-членів із зовнішніми партнерами. Такі заходи будуть зобов'язувати кожну країну ЄС інформувати про ведення переговорів перед підписанням енергетичних контрактів. Це, на думку Я. Левандовського, дасть змогу враховувати думку інших країн Євросоюзу.

Основні положення нової стратегії безпеки енергетичного постачання та міжнародних відносин у сфері енергетики оголосив у Брюсселі європейський комісар з питань енергетики Г. Еттінгер. За словами єврокомісара, «ця стратегія спрямована насамперед на реалізацію політики “єдиного голосу” країн-членів ЄС у відносинах з третіми країнами – виробниками й постачальниками». «Разом ми досягнемо більшого, ніж кожна країна окремо», – сказав він.

Першим конкретним рішенням з координації єдиної енергетичної стратегії стало ухвалення Європейським союзом мандату на проведення переговорів з Азербайджаном і Туркменістаном щодо будівництва Транскаспійського трубопроводу між ЄС, Азербайджаном і Туркменістаном. У Європі вважають, що успішна реалізація проекту будівництва Транскаспійського газопроводу прискорить і завершення проекту Nabucco.

У повідомленні Єврокомісії наголошується, що вперше Євросоюз пропонує договір за інфраструктурним проектом. Цей договір буде підписаний після схвалення всіма 27 державами-членами ЄС. «Європа говорить сьогодні єдиним голосом. Трансатлантичний газопровід – найважливіший проект Південного транспортного коридору з постачання газу до Європи з нових джерел. Ми маємо намір завершити його якнайшвидше», – заявив член Єврокомісії з енергетики Г. Оттінгер.

Угода щодо Транскаспійського газопроводу буде основою для будівництва підводного трубопроводу, що пов'яже Туркменістан з Азербайджаном, сполученого з інфраструктурою, що постачає газ до Європи, наголошується в комюніке Єврокомісії.

За словами експерта Інституту енергетичних досліджень Ю. Корольчука, активізація Росії в проштовхуванні «Північного потоку» і «Південного потоку» виявилася потужним поштовхом для Євросоюзу. Протверезіння Європи настало після заповнення технічним газом «Північного потоку». Адже найбільш конкурентний європейський проект Nabucco взагалі перестали згадувати, і з 2006 р. він сприймається як малореалістичний. Відтепер європейські лобісти Nabucco мають всі шанси все-таки «обійти на повороті» Росію з її «Південним потоком».

Газопровід Nabucco, який експертами вважається найбільшою альтернативою «Північному потоку» заплановано прокласти в обхід Росії з Центральної Азії в країни Євросоюзу, насамперед до Австрії і Німеччини. Його проектна

потужність – 26– 32 млрд куб. м газу на рік, протяжність – 3,3 тис. км. Учасниками проекту Nabucco є компанії OMV Gas GmbH (Австрія), Botas (Туреччина), Bulgargaz (Болгарія), SNTGN Transgaz S.A. (Румунія), MOL Natural Gas Transmission Company Ltd. (Угорщина), RWE (Німеччина). Кожен з учасників володіє рівними частками – по 16,67 %.

Спочатку проект трубопроводу Nabucco, представлений в 2004 р., передбачав постачання газу з родовищ Ірану в Перській затоці. У 2006 р. у зв'язку з конфліктом навколо іранської ядерної програми було ухвалено рішення змінити проект таким чином, щоб мати змогу поставляти газ із Туркменістану, Узбекистану та Азербайджану.

Росія та Іран виступають проти будівництва будь-яких газопроводів по дну Каспійського моря, піклуючись про навколишнє середовище, морські ресурси і побоюючись можливих забруднень. Про це заявили міністр нафти Ірану Р. Касемі і міністр енергетики РФ С. Шматко за підсумками російсько-іранської міжурядової комісії в Тегерані.

Позиція Ірану, зокрема, робить неможливим будівництво транскаспійського газопроводу з Туркменістану до Азербайджану, який покликаний постачати туркменський газ у газопровід Nabucco, що лобіюється Євросоюзом для постачань газу, оминаючи Росію.

Сьогодні ЄС майже завершив переговори з тими країнами, територією яких пройде труба. Проте сьогодні немає надійного джерела для наповнення його паливом. Адже південна гілка мала брати газ в Ірані. Коли це планувалося, там правив поміркований уряд М. Хаттамі, але його змінила радикальна партія М. Ахмедінеджада, і питання про продаж газу для Європи відпало, адже Тегеран забажав отримати за своє паливо дуже велику ціну, і Брюссель не пішов на цей шантаж.

Великі надії покладалися на Баку. Президент І. Алієв обіцяв наповнити Nabucco, проте за кілька років виявилось, що вільного газу для цього немає, і треба почекаати, поки країна збільшить свій видобуток на 20 %. А це станеться за три– п'ять років.

Стільки Європа не може чекати, тому намагається отримати контракти в Астані. Казахстан заявив, що більшість його палива викупає Москва, і він має на це довгострокові контракти. Крім того, транскаспійський трубопровід ще не добудували, а отже, приєднатися до Nabucco він не може. Хоча це не заважає Астані будувати другу гілку нафто- та газопроводу до Японії і, за словами колишнього посла Казахстану в Україні А. Жумабаєва, доводити товарообіг між цими державами до 10 млрд долл. багато в чому завдяки продажу нафти і газу.

Крім того, за останні півроку в Європі лунають голоси про те, що в період кризи не варто витратити стількі коштів на непевний газопровід, якщо поряд Росія буде кілька «потоків», і їх можна відкрито використовувати. Хоча це збільшить залежність від Москви, проте коли кілька членів союзу стоять на

межі дефолту, у Брюсселі про це намагаються не думати. Раніше повідомлялося, що проект Nabucco відкладається на два роки: початок будівництва переноситься з 2011-го на 2013 р., а початок постачань – на 2017 р., бо у консорціуму досі немає гарантій заповнення газопроводу.

Рішення про чергове перенесення термінів будівництва Nabucco прозвучало після інформації про те, що проектна вартість газопроводу Nabucco зросла з 7,9 млрд євро до 12–15 млрд євро.

Джерела Reuters повідомляли, що ухвалення остаточного інвестиційного рішення з газопроводу може бути перенесено на 2012 р. у зв'язку зі збільшенням вартості і неврегульованим питанням про постачання газу. Раніше воно переносилося на 2011 р. через тривалі переговори щодо постачання блакитного палива з Азербайджану.

На думку Ю. Корольчука, активізація Росії в проштовхуванні «Північного» і «Південного» потоків виявилася потужним поштовхом для Євросоюзу. «Протверезіння Європи настало після заповнення технічним газом “Північного потоку”», – вважає експерт.

При цьому, на його думку, Україна може використовувати це собі на користь. По-перше, той факт, що Європа «заворушилася», говорить про те, що в регіоні залишиться: або «Південний потік», або Nabucco. У зв'язку з цим Україна має всі шанси зберегти обсяги транзиту російського газу до Європи на рівні не нижче 100 млрд куб. м щорічно. Адже «Газпрому» все одно доведеться виконувати контракти з постачання газу до Євросоюзу, а ГТС України на час будівництва «Південного потоку» залишиться найбільш доступною і дешевою для Росії.

По-друге, Україна просто може приєднатися до проекту Nabucco, якщо Росія не бажає розглядати пропозицію про перенесення маршруту газопроводу «Південний потік» на територію Криму. «Тому, якщо Україні не вдається домовитися з Росією за столом переговорів, то далі слід використовувати той же арсенал, що й Москва. А Росія в останні роки активно практикує і використовує один інструмент – загрозу (шантаж) обхідних газопроводів. Тому Україна може примкнути до Євросоюзу та підтримати проект Nabucco, як конкуруючий з російським “Південним потоком”. І це може зрушити з мертвої точки газові переговори України і Росії», – упевнений Ю. Корольчук.

На його думку, якщо до позиції України додати фінансові та лобістські можливості Євросоюзу, то Київ може виграти від цього двічі. «По-перше, вибити з рук Росії козир шантажу – урізати транзит газу через Україну після запуску “Південного потоку”. По-друге, зберегти обсяги транзиту газу до ЄС через свою територію», – пояснив експерт.

У будь-якому випадку Україні необхідно буде вибрати. І вибір, схоже, наряд чи буде на боці Росії. Це прекрасно розуміють у Кремлі. Наприклад, відразу після обміну думками з приводу «Південного потоку», прем'єр-міністр Російської Федерації В. Путін укотре заявив, що Росія не чинитиме

тиск на Україну з питань її вступу до Митного союзу. Але тут же висловив упевненість, що переваг від такого кроку буде значно більше, ніж від курсу Києва на євроінтеграцію. «Ми тільки що говорили про проблеми Євразони. Мені важко собі уявити, що в цих умовах Україні треба буде приєднуватися до Євразони. Це абсолютно нереальні речі», – сказав він.

В. Путін також відзначив, що не бачив заяви Президента України В. Януковича про відмову України вступити до Митного союзу. «Остаточні рішення завжди приймаються народом тієї чи іншої країни під час відкритої дискусії, проведення передбачених законодавством країни певних процедур для прийняття рішень доленосного характеру», – сказав він, натякаючи, що альтернативи для України, крім Митного союзу, немає.

Важливість повідомлення Європейської комісії щодо безпеки енергопостачання та міжнародного співробітництва для України очевидна не лише в сенсі констатації її значущості як енергокомунікаційної ланки для ЄС. Україна має унікальну можливість як для просування своїх інтересів, так і для європеїзації свого енергетичного ринку завдяки членству в Договорі енергетичного співтовариства (ДЕС). У прийнятому документі цим договором надається ключове значення у відносинах зі Східною Європою. Це створює унікальну перспективу стати частиною ЄС в енергетичному відношенні, не будучи його членом у політичному сенсі. Про це заявив директор енергетичних програм Центру «НОМОС» М. Гончар.

Водночас експерт відзначає, що насправді не все так просто, як на папері. Якщо стосовно Західних Балкан у ЄС існує більш-менш чітке уявлення про ці країни як про майбутніх членів ЄС – хто раніше (Хорватія), хто пізніше (Македонія), хто значно пізніше (Сербія), але все одно буде прийнята, то стосовно Східної Європи такого бачення немає. Україна, Молдова і Грузія навіть не ідентифікуються повною мірою як європейські країни.

М. Гончар нагадує, що у Євросоюзі не наважилися назвати програму партнерства з шістьма пострадянськими країнами як Східно-Європейське партнерство, обмежившись розпливчастим – Східне партнерство. Таким чином, країни Західних Балкан мають, на відміну від країн Східної Європи (у даному випадку мова йде про Україну і Молдову як членів ДЕС і про Грузію як спостерігача в договорі), досить сильний стимул для імплементації Договору енергетичного співтовариства як елемента секторальної інтеграції в ЄС до отримання повного членства.

«Автоматичне розширення ДЕС на Східну Європу без одночасного вирішення питання про європерспективи цих країн, на думку експерта, створює серйозні проблеми в поширенні європейських правил гри в енергетичному секторі. Справа в тому, що, на відміну від Західних Балкан, де існує тільки європейська інтеграційна модель, на Сході є альтернативна модель інтеграції – російська. Власне, її складно назвати інтеграційною, скоріше, це модель реінтеграції пострадянського простору з домінуючою роллю Росії і з одночас-

ною глибокою десуверенізацією країн-сателітів. Ця модель нагадує скоріше «аншлюс» і, природно, неприйнятна для політичних та економічних еліт країн Східної Європи. Але, наприклад, у випадку з Білоруссю ці еліти вже нічого не можуть зробити, процес «аншлюсу» цієї країни пройшов точку неповернення. І ключову роль у цьому зіграли енергетичні фактори», – відзначає експерт.

На думку М. Гончара, одним з головних векторів реінтеграції пострадянського простору Росією є саме енергетика. У цьому сенсі Росія кинула виклик Європейському Союзу, прагнучи не лише не допустити розширення європейських правил гри на пострадянський простір, але і вплинути на ЄС з метою перегляду Брюсселем окремих ключових положень європейського енергетичного законодавства, наприклад Третього енергопакету.

Водночас Євросоюз, опинившись перед вибором – просування європейських принципів функціонування енергетичних ринків або відносини з Росією – віддає перевагу другому. Звичайно, більшою мірою це стосується не стільки ЄС у цілому, скільки окремих країн-членів, традиційно орієнтованих на РФ не лише у сфері енергетики, а й політично. Тим самим девальвується цінність принципів ЄС, що дає змогу урядам у східноєвропейських країнах олігархократії ігнорувати, або, як мінімум, зволікати з їх імплементацією, як це яскраво видно на прикладі України, вважає експерт.

Він також нагадав, що Верховна Рада України у липні 2010 р. прийняла закон про внутрішній ринок газу, який, власне, і є національним варіантом Другої газової директиви ЄС. Але сам по собі закон без відповідних нормативно-правових актів недостатній. Більш ніж через рік закон так і залишається на папері. З 1 лютого 2011 р. Україна – член Енергетичного співтовариства. І знову нічого не відбувається. Відповідно до Протоколу про приєднання України до ДЕС, дедлайн ряду важливих позицій – 1 січня 2012 р. Але тільки 3 серпня 2011 р., тобто через півроку після приєднання до Договору енергетичного співтовариства, і більш ніж через рік після прийняття закону про внутрішній ринок газу, і за півроку до дедлайну з'являється Розпорядження Кабінету Міністрів №733 «Про затвердження плану заходів щодо виконання зобов'язань України в рамках ДЕС».

На думку експерта, так відбувалося тому, що українське керівництво перебувало в полоні ілюзій, що якщо вдалося домовитися з Росією щодо цін на газ у квітні 2010 року, то вдасться і переглянути газові контракти від 19 січня 2009 р. «Потрібно тільки не драгувати Росію європейськими амбіціями і риторикою. Однак, це не спрацювало, оскільки це було ілюзорне уявлення владної команди про російську енергетичну політику», – зазначає М. Гончар.

«Південний потік»

«Південний потік» (South Stream) – російсько-італійський проект газогону, який проляже по дну Чорного моря з Новоросійська в болгарський порт Варна (оминаючи Україну). Далі його дві гілки пройдуть через Балканський

півострів до Італії та Австрії. Згідно з планами, газопровід має бути запущено до 2015 р. Планована потужність «Південного потоку» – 63 млрд куб. м газу на рік, його вартість оцінюється в 15,5 млрд євро.

16 вересня «Газпром» підписав угоду акціонерів з учасниками South Stream – італійською ENI, французькою EDF і німецькою Wintershall – про їх входження в проект і гарантії його запуску. Досі нічого подібного з партнерами по South Stream «Газпром» не підписував. Ішлося лише про меморандуми, що ні до чого не зобов'язують, але акціонерна угода означає «гарантію реалізації проекту».

Перша нитка South Stream має бути запущена не пізніше 2015 р. (потужність – 15,75 млрд куб. м газу на рік), і глава «Газпрому» О. Міллер запевняв, що проект йтиме строго по графіку. Проте напередодні появи ключового документа щодо South Stream влада Європи, яка давно намагається боротися з монополізмом «Газпрому» і реалізує конкуруючий проект газопроводу Nabucco, почала безпрецедентний тиск на учасників російського проекту. Енергокомісар ЄС Г. Оттінгер назвав проект таким, що суперечить інтересам Євросоюзу, і погрозив «Газпрому» проблемами з контрактами, якщо South Stream перешкодить конкуруючому європейському газопроводу Nabucco. Заяву Г. Оттінгера опублікувала Deutsche Welle. Чиновник оцінив South Stream як спробу росіян запобігти проекту «Південного коридору», тобто доставку газу у Європу за маршрутом в обхід Росії: з Туркменістану по дну Каспію до Азербайджану, і далі через Туреччину з використанням Транскаспійського газопроводу і газопроводу Nabucco.

Г. Оттінгер попередив Росію: якщо вона і справді вважає, що South Stream «або будь-який політичний тиск на Ашгабад і Баку» змусять Європу відмовитися від Транскаспійського газопроводу і Nabucco, «особисто я стану менше довіряти довгостроковим газовим контрактам і менше вірити в те, що газ не є політичним інструментом». «Росіянам вигідно мати частку на газовому ринку Європи в 30 % від об'єму 600 млрд кубометрів, ніж 40 % від 400 млрд», – підкреслив Г. Оттінгер.

Відповідно, він дав зрозуміти російській стороні, що нарощувати фактичні закупівлі газу з Росії Європа буде готова лише в тому випадку, якщо частка «Газпрому» на європейському енергоринку, а отже, і залежність Євросоюзу від російських енергоресурсів упадуть. Без будівництва Транскаспійського газопроводу це неможливо.

Г. Оттінгер додав, що особисто він сумнівається в тому, що проект South Stream буде реалізований: «аж надто дорого тягнути трубу по дну Чорного моря» (підводна частина South Stream оцінюється в 10 млрд євро, а весь проект – в 15,5 млрд євро).

Єврокомісар уточнив з приводу різниці між South Stream і іншим газопроводом з Росії в Європу, Nord Stream, будівництво якого завершене. Він, за словами чиновника, «став частиною європейської газової інфраструктури» і ви-

ведений з-під вимог третього енергопакету. South Stream не тільки не отримав цих пільг, але йому їх навіть не обіцяли.

У «Газпромі», EDF і Wintershall сумніву Г. Оттінгера щодо долі проекту не прокоментували, а в ENI запит залишили без відповіді. У Міністерстві енергетики РФ повідомили, що восени, імовірно в Астрахані, Росія збирається провести конференцію прикаспійських країн, на якій обговорюватиметься «правовий статус Каспію (від нього залежить проект Транскаспійського газопроводу), зокрема за участю європейських партнерів».

Чи обговорюватиметься South Stream, у відомстві не сказали, але сам факт присутності європейської сторони на конференції показовий: напередодні глава російського Міністерства енергетики С. Шматко говорив, що правовий статус Каспію – «прерогатива тільки прикаспійських країн», і Єврокомісія до нього відношення не має. Тобто тепер ця позиція змінюється.

«Нам дають зрозуміти, що Транскаспійський газопровід з'явиться у будь-якому випадку, і будувати в цих умовах South Stream чи ні – це вже наша особиста справа», – говорить глава Rusenergy М. Крутіхін. Поки це тільки полеміка, але «ризик того, що South Stream буде заморожений або недозавантажений через тверде бажання Європи запустити альтернативну трубу, зберігається». З іншого боку, уточнює М. Крутіхін, відмова від South Stream із запуском «Південного коридору» означатиме для Росії зростання залежності від транзиту газу через Україну, і якщо «сьогодні Москва диктує Києву, то ситуація зміниться з точністю до навпаки».

Поки зрозуміло одне, зазначає глава East European Gas Analysis М. Корчемкін – від поточної ситуації однозначно виграє Туреччина, через яку пройде Nabucco і яка в той же час може дати або не дати «Газпрому» дозвіл на прокладку South Stream у своїх водах. Від South Stream, який, на думку експерта, «надзвичайно витратний і зіпсує економіку «Газпрому», Москва не відмовиться, тому що для «російської сторони це означатиме втрату обличчя».

«Південний потік» – це не лише трубопровід для транспортування газу, а й інструмент для посилення торговельного та політичного впливу Росії у Європі. І Путін не відмовиться від свого дітища, хай би якою вигідною не виглядала пропозиція модернізації української газотранспортної системи, йдеться у статті К. Геропулоса в тижневику The New Europe. «Хоча модернізація українських газопроводів насправді має більший економічний та технологічний сенс, оскільки можна збільшити її пропускну здатність та спрямувати потік газу, запланований для “Південного потоку”, а також встановити сполучення з Азербайджаном, але Путін ніколи не відмовиться від свого улюбленого проекту лише для того, щоб зробити приємне Києву – навіть якщо зараз, за президентства Віктора Януковича відносини покращилися», – пише К. Геропулос.

На думку головного аналітика російського банку «Уралсиб» К. Віфера, з точки зору Росії існує три проблеми з модернізацією української ГТС. По-пер-

ше, це посилить вплив України та ЄС на транспортування російського газу, оскільки Київ фізично контролюватиме мережу.

По-друге, це нівелює шанси Росії розширити свої економічні інтереси на Балканах та в інших країнах, територією яких має пролягати частина газопроводу «Південний потік», або ж які планують виграти завдяки продажу видобутого газу. Наприклад, 8 червня президент Азербайджану І. Алієв та його сербський колега Б. Тадіч обговорювали наміри Сербії приєднатися до проекту AGRI. У його рамках планується експортувати газ із Азербайджану до Грузії, там скраплювати, а далі кораблями Чорним морем доправляти до Румунії й Угорщини. Та Сербія також висловила бажання брати участь в російському проекті «Південний потік», а це посилить вплив Москви на неї.

По-третє, з'явиться дуже конкурентна можливість транспортувати газ із Центральної Азії до Європи, зазначив К. Віфер. «Південний потік» розширить вплив Росії на країни, які долучаться до проекту. Хтось із них отримає пільгові ціни на газ, хтось матиме прибуток від плати за транспортування, хтось отримає можливість розмістити на своїй території стратегічні газосховища. За словами К. Віфера, усе це допоможе Москві встановити взаємовигідні відносини із цими країнами не лише щодо газу, а й у торговельній та інвестиційній сферах. Відповідно, політичний діалог з ними перейде на вищий рівень.

У рамках українсько-російського газового діалогу Президент України В. Янукович запропонував реалізувати проект «Південний потік» по суші України. «"Південний потік" повинен піти по півдню України по суші: цей проект набагато дешевший, ніж "Південний потік", що розглядається сьогодні, вартістю 25 млрд євро. Наш буде в 5 разів дешевший», – сказав В. Янукович 16 вересня, виступаючи на VIII Ялтинській щорічній зустрічі «Україна і світ: загальні виклики, спільне майбутнє».

«Ми пропонуємо партнерам у Європі і Росії гнучкий підхід до співпраці», – додав Президент України. Він підкреслив, що ідея створення газотранспортного консорціуму за участю Європи як споживача, Росії як постачальника і України як транзитера залишається актуальною. «Ця дискусія ще попереду», – вважає В. Янукович.

Коментуючи заяви про загрозу, яку створюють для України проекти обхідних газопроводів, – «Північний потік» і «Південний потік» – Президент порівняв її з ситуацією, коли «снаряди рвуться все ближче і ближче». Водночас В. Янукович зазначив, що негативних сенсацій від переговорів між «Нафтогазом» і «Газпромом» не варто чекати. «Гарячі голови на емоціях різні прогнози роблять. Ми ставимося до цього спокійно, тримаємо руку на пульсі, але ми відстоюватимемо свої національні інтереси, ми за відносини на рівних і врахування інтересів обох сторін. Переконалий, що рішення буде знайдено», – підкреслив В. Янукович.

За його словами, діалог, який сьогодні ведеться, є абсолютно природним, при цьому Україна була, є і буде стратегічним партнером Росії, і поточний порядок денний взаємин набагато ширший за одне лише газове питання.

Утім, «Газпром» вважає економічно недоцільною пропозицію Києва про перенесення маршруту газопроводу «Південний потік» на територію України. Заступник голови правління «Газпрому» В. Голубєв у кулуарах інвестиційного форуму в Сочі заявив: «Можна було б провести через Крим, вийти в Євпаторії і далі – у Чорне море, але який сенс, коли можна просто пряму». В. Голубєв додав, що Україна давно пропонує такий маршрут газопроводу.

«Росія буде прокладати потік хоч через космос, але не по Україні», – зауважив експерт в енергетичній сфері В. Саприкін. За його словами, Росії не вигідна пропозиція України. Але саме ця заява глави української держави більше схожа не на реальну пропозицію співпраці, а на перевірку. «Як Росія відреагує в рамках протистояння в каспійському регіоні, де відбувається суперечка про доцільність “Південного потоку” або Nabucco, – припустив експерт. Водночас заяву В. Януковича можна розцінити і як спробу України заявити про себе в цій суперечці.

Такої думки дотримується й експерт Інституту енергетичних досліджень Ю. Корольчук. На його думку, «Південний потік» сьогодні взагалі перебуває в підвішеному стані через нещодавнє рішення Єврокомісії щодо Транскаспійського газопроводу, як частини Nabucco. «Європейський Союз уперше відкрито назвав “метою № 1” спорудження Транскаспійського газопроводу, а це означає пріоритетність проекту Nabucco. Відповідно, саме газопровід Nabucco офіційно призначений конкурентом російському «Південному потоку», – зазначив він.

Незалежний експерт з питань енергетики В. Саприкін констатує, що «Південний потік» має значну потужність і несе певну загрозу для України, оскільки його запуск може кардинально зменшити обсяги транзиту через нашу країну. Сумарна потужність «Південного» та «Північного потоку» приблизно дорівнює тим обсягам газу, які транспортувалися через Україну протягом останніх років – 118 млрд куб. м.

Презентація «Південний потік», що відбулася у Брюсселі, підтвердила, що ЄС зацікавлений у цьому проекті, як у новому газопровідному проекті, що постачатиме газ до країн Європи. Таким чином, ЄС не дуже цікавить доля України, через територію якої буде зменшено обсяги транзиту.

Разом з тим, ми не почули з боку ЄС заяви про те, що проект «Південний потік» отримає статус пріоритетного, що дасть змогу розраховувати на часткове фінансування. Російська сторона заявила, що проект фінансуватиметься за кошти «Газпрому», а також частково за рахунок країн, територією яких пройде траса газопроводу.

Директор енергетичних програм Центру «НОМОС» М. Гончар також наголосив, що офіційні документи директорату Єврокомісії з питань енергетики, які були оприлюднені після презентації «Південного потоку» у Брюсселі, демонструють те, що ЄС підтримує «Південний потік» на рівні окремих країн. У цілому підтримки проекту з боку ЄС росіянам отримати не вдалось.

ЄС має власний пріоритетний проект – «Південний газовий коридор», складовою якого є газопровід Nabucco. Таким чином, надати «Південному потоку» статус пріоритетного означало б поставити хрест на проекті Nabucco. Відповідно у Брюсселі запропонували компромісну формулу, згідно з якою пообіцяли не чинити бюрократичного спротиву проекту «Південний потік».

Одночасно була акцентована увага, що для ЄС важлива диверсифікація шляхів, джерел і партнерів з постачання газу. А «Південний потік», на відміну від «Південного газового коридору», – це лише диверсифікація шляхів транспортування.

Єврокомісар з енергетики також чітко зазначив, що ЄС хотів би мати доступ до виробників газу з Каспійського регіону. Однак, маючи справу з «Південним потоком», це означає мати справу виключно з «Газпромом».

Україні слід уже зараз думати, як залучити додаткові обсяги транзиту газу, вважає експерт. Зокрема, може йтися про проект «Білий потік», про який колись згадувала українська влада. Хоча він не виглядає більш просунутим на тлі Nabucco чи «Південного потоку», але це лише поточні реалії.

Російській стороні також було поставлено низку питань. В ЄС добре розуміють, що обсяги газу, що планується постачати через «Південний потік», не є додатковими. Це – перерозподілені потоки російського газу або газ з центральноазійського і каспійського регіону. Тобто той газ, на який претендує проект «Південний газовий коридор».

Не залишилась поза увагою і доля української ГТС, оскільки ЄС має намір через банківські інститути фінансувати проекти з модернізації ГТС України. Також було поставлене питання про те, чи зможуть інші компанії, крім «Газпрому», використовувати проект «Південний потік»? Варто відзначити, що ЄС відстоює позицію, що потенційні користувачі новими транспортними потужностями повинні мати змогу користуватися ними. Тобто забезпечити рівний доступ до таких проектів.

Також було заявлено, що функції оператора нових транспортних потужностей потрібно передати незалежним регуляторам країн, через які пройде траєкторія майбутнього газопроводу.

Наведений перелік питань та побажань з боку ЄС перекреслює бажання російської сторони отримати офіційний статус для проекту «Південний потік», оскільки ідеологія, яка закладалася у проект, несумісна з правилами гри на європейському ринку. На думку М. Гончара, ЄС зробив певний реверанс по відношенню до РФ, заявивши, що вітає всі нові проекти постачання газу до Європи, однак зазначивши, що правила гри визначає споживач.

Таким чином, нові проекти «Газпрому» – «Північний потік» та «Південний потік» істотно можуть вплинути на газотранспортні позиції України. Їх реалізація Росією, незважаючи на те, що транспортування газу через вже існуючий український наземний газопровід, який ще має чимало потенціалу для збільшення обсягів транзиту, обходиться набагато дешевше, свідчить про на-

магання нав'язати Україні певні правила гри як на газовому ринку, так і у відносинах з Євросоюзом. Це дає привід припускати, що обхідні газові магістралі створюються Росією не лише з метою диверсифікації шляхів транзиту, а й з метою створення системи маніпулювання обсягами, напрямками транзиту та цінами на газ, що посилювало б політичний вплив країни у світі.

Утім, українські експерти упевнені, що запуск альтернативних газопроводів істотно не вплине на транзитні позиції України з огляду на суттєве збільшення потреб ЄС у газі, з одного боку, та труднощі з нарощування його видобутку у Росії – з іншого. Крім того, позиція ЄС щодо диверсифікації не лише шляхів транспортування газу, але і його постачальників може стати на заваді реалізації подальших планів Росії з будівництва газопроводів, зокрема «Південного потоку». Україна, у свою чергу, має перспективу долучитися до проголошеного пріоритетним для ЄС будівництва газопроводу Nabucco, що дасть їй можливість увійти до європейського енергетичного простору та наблизитись до вступу в ЄС.

Т. Гранчак, канд. іст. наук, заввідділу СІАЗ НБУВ

В поисках «газовой» альтернативы...

Стремление Украины снизить энергозависимость от России стимулирует ее к интенсивному развитию сферы альтернативной энергетики. В частности, речь идет о разработке проекта по добыче сланцевого газа, запасы которого в стране, по словам министра топлива и энергетики Украины Ю. Бойко, по «консервативным оценкам западных компаний», составляют около 5 трлн куб. м. «Наибольшие запасы сланцевого газа западными компаниями рассматриваются именно у нас», – заявил министр.

По его прогнозам, уже через 7–10 лет Украина настолько разовьет добычу сланцевого газа и угольного метана на своей территории, что начнет экспорт энергоносителей за границу. «По оценкам консалтинговых компаний, мы превратимся в экспортеров газа. Наша ГТС будет качать газ в направлении, которое будет востребовано», – сказал Ю. Бойко.

Министр также считает, что уже в следующем году страна добудет 1 млрд, а через два года будет добывать по 2 млрд куб. м сланцевого газа ежегодно.

Вполне реалистичным назвал эти заявления министра энергетики и угольной промышленности Украины эксперт по энергетическим вопросам В. Землянский. «Не оптимистично и не пессимистично. Это реальный прогноз на настоящее время. Особенно объективно прописаны сроки, учитывая, что многие экспертные оценки сводятся к тому, что при активной разработке сланцевых месторождений в течение 7–10 лет мы сможем выйти на достаточно высокую промышленную добычу», – отметил В. Землянский.

По его словам, для Украины это вопрос только в затратах и привлечении инвесторов. «То есть самое главное здесь – создать благоприятные условия для привлечения в нашу страну инвесторов к разработке сланцевых месторождений», – уверен В. Землянский.

В этом контексте обращает на себя внимание подписание 29 сентября Национальной акционерной компанией «Нефтегаз Украины» и американской Exxon Mobil Corp, крупнейшей в мире нефтедобывающей корпорации, предварительного договора о разведке и освоении нетрадиционных углеводородов в Украине. По словам первого заместителя главы «Нефтегаза» В. Чупруна, речь идёт о Западной Украине и Днепроовско-Донецкой впадине, где будет проводиться оценка запасов.

Помимо этого, НАК «Нефтегаз Украины» подписала с американской нефтегазовой компанией Halliburton соглашение о сервисном обслуживании буровой установки «Пётр Годованец».

Также замглавы «Нефтегаза» сообщил, что в планах компании подписание соглашения о реабилитации скважин в Западной и Центральной Украине с итальянской Eni.

Кроме того, 28 сентября «Нефтегаз» и германская RWE Dea AG подписали меморандум о сотрудничестве при изучении территории совместного интереса на шельфе Чёрного моря и увеличении добычи углеводородов в Украине.

Эксперты считают, что информация о подписании соглашений с западными компаниями является элементом давления на Россию с целью добиться от нее пересмотра цены на газ, которую официальный Киев считает несправедливой. По словам начальника аналитического отдела инвесткомпании «Брокеркредитсервис» М. Шеина, подписание договоров с западными компаниями, как показывает опыт Shell, не означает автоматического начала добычи газа. «Поэтому, скорее всего, их подписание – это действительно элемент давления на “Газпром”», – отмечает эксперт.

Напомним, что 1 сентября компаниями «Укргаздобыча» и Shell был подписан договор о совместной деятельности в Днепроовско-Донецком нефтегазовом бассейне. По условиям договора, Shell вложит в месторождения 800 млн долл. Из общего объема вложений 200 млн долл. планируется направить на разведку, а 600 млн – на инвестиции в добычу.

Shell Exploration подписала первое соглашение о сотрудничестве с «Укргаздобычей» еще в середине 2006 г. В 2007 г. стороны утвердили соглашение о разработке Донецко-Днепровской впадины, но пока на ней проведена лишь предварительная разведка. Ряд источников СМИ отмечают, что добыча на месторождениях Днепроовско-Донецкого бассейна может начаться уже в 2012 г.

В то же время, по мнению заместителя директора НТЦ «Психея» Г. Рябцева, «при непрерывном финансировании в размере не менее 1 млрд в год первый украинский кубометр сланцевого газа может быть добыт не ранее 2019 г.».

«Даже если самые оптимистические оценки отечественных запасов окажутся верными, а будущая добыча – экономически выгодной, это не приведет к появлению его на отечественном рынке “через 5–7 лет”. Тем более в называемых объемах (7–10 млрд куб. м). Начало добычи сланцевого газа в Украине будет отодвинуто на неопределенный срок вследствие недостаточной изученности залежей, больших глубин (в среднем в 23 раза глубже, чем в США) и значительных площадей залегания (до 12 тыс. кв. км)», – считает эксперт.

В соответствии с приводимыми им расчетами, учитывая экономику добычи, долгосрочная разработка сланцевого газа будет рентабельной при его себестоимости 140–210 долл. за 1 тис. куб. м и стабильно высоких ценах на традиционный газ, поскольку она требует значительных капитальных вложений в течение всего проекта, постоянного увеличения количества скважин и гидроразрывов пластов. «На падающем же рынке доходность проектов (IRR) стремится к отрицательным значениям. Поэтому можно ожидать, что бум добычи сланцевого газа может смениться драматическим падением. Сегодня добыча сланцевого газа в США является конкурентоспособной при цене обычного газа более 144 долл./тыс. куб. м. Между тем, по самым оптимистичным оценкам, точка безубыточности его добычи в Европе будет достигаться при цене традиционного топлива 214 долл. в Венгрии и 360 долл./тыс. куб. м в Польше», – сказал он.

Тем не менее, при развитии оптимистичного сценария, как достаточно высокая рассматривается отдельными экспертами вероятность того, что Украина, Польша, страны Прибалтики и другие государства, заинтересованные в добыче сланцевого газа, смогут составить конкуренцию России и предложить более выгодные схемы поставок энергоносителей в Западную Европу. «В “Газпроме” понимают, что, если добыча сланцевого газа окажется не блефом, а реальностью, перспективы банкротства “Газпрома” – вопрос времени, ведь в последние годы у “Газпрома” серьезные проблемы с кредиторами и с добычей газа, и с разведкой месторождений», – считает директор Института украинской политики К. Бондаренко.

Таким образом, «сланцевая» риторика Киева довольно успешно выполняет роль дополнительного аргумента в переговорах с Россией. «Энергетическая отрасль является составной частью системы национальной безопасности. В этом отношении Украина начала вести свою достаточно виртуозную игру, которая во многом напоминает энергетические игры покойного Г. Алиева. Игры, построенные на блефе: никто никогда не знал, сколько у Азербайджана нефти, но при этом Г. Алиев использовал каспийскую нефть как фактор в переговорном процессе и с США, и с Ираном, и с Россией, и с ЕС, и с Украиной, строил планы по перекачке каспийской нефти в Европу и т. д. Аналогичная ситуация с украинским сланцевым газом – никто не знает ни его объемов, ни возможностей промышленного использования, однако уже начинаются разговоры о перспективах добычи и о возможности заключения фьючерсных контрактов», – проводит параллели К. Бондаренко.

Справедливость такого подхода косвенным образом подтверждается живой реакцией российских экспертных и медийных кругов на дискуссии, разворачивающиеся вокруг проблемы добычи сланцевого газа как альтернативного российскому в Европе и Украине.

Так, Р. Беседовский, управляющий фондом «Финам Нефтегаз» утверждает, что для Украины сланцевый газ – «пока только теория, красивое слово, которое украинские политики выбрали для ведения дискуссии с Россией». По его оценкам, заявления украинской стороны о том, что в ближайшие несколько лет страна сможет самостоятельно обеспечивать около 80 % собственных потребностей в газе, слабо соотносятся с действительностью. «В лучшем случае, в перспективе ближайших лет Украине удастся обеспечить свои потребности процентов на 20. На этом фоне риторика украинских властей скорее напоминает угрозы “Газпрому”, не заинтересованному в пересмотре ценовых условий газовых контрактов», – считает эксперт.

С другой стороны, он не исключает, что поскольку Украина является одним из крупнейших европейских потребителей российского газа, то, если власть всё-таки выполнит свои обещания по расформированию «Нефтегаза» и разработке собственных месторождений, «Газпром» недополучит более 10 млрд долл. экспортной выручки. Поэтому Россия может пойти на предоставление Украине определенных скидок при сохранении ею прежнего объема закупок. По крайней мере, это может быть тактическим решением до той поры, пока «Газпром» не обеспечит рынок сбыта газа, «выпадающего» в результате сокращения Украиной импорта «голубого топлива».

Со своей стороны генеральный директор Фонда национальной энергетической безопасности К. Симонов, высказывает сомнения в том, что сланцевый газ снизит потребность в российском «голубом топливе», и считает, что заявления о перспективах его добычи – не более чем «страшилки», призванные смягчить жесткую политику России в сфере газопоставок.

Эксперт обращает внимание на то, что технологическое и промышленное производство сланцевого газа – это разные вещи. Комментируя информацию о начале технологического производства сланцевого газа в Польше, К. Симонов отметил: «Сегодня Польша просто доказала, что технологически она способна этот газ добывать, но остается огромное количество вопросов: а способна ли она добывать его в больших объемах? Какова будет цена? Сколько будет стоить транспортировка этого газа?»

Эти озвученные российским экспертом вопросы актуальны и для Украины.

Напомним, что добыча сланцевого газа сопряжена с рядом проблем. Данный процесс предполагает постоянное горизонтальное бурение, то есть необходимы территории и постоянный гидроразрыв пласта, а значит, большое количество воды. Следовательно, **первый вопрос** – решение проблемы обеспечения процесса газодобычи водными ресурсами.

Вторая проблема напрямую связана с горизонтальным бурением, предполагающим использование значительных площадей. Огромные территории будут отведены под разбуривание, потому что бурить надо будет не вглубь, а вширь.

Третья проблема, неразрывно связанная с первыми двумя, – экология. В воду нужно будет добавлять реагенты, которые, при условии попадания в грунтовые воды, грозят серьезными последствиями. Сами сервисные компании, осуществляющие гидроразрыв, зачастую формулу этих реагентов не раскрывают.

В этом контексте заместитель директора Научно-технического центра «Психея» Г. Рябцев обращает внимание, что для получения 10 млрд куб. м нетрадиционного газа в год необходимо пробурить 3 тыс. скважин на территории около 1 тыс. га, потратить 80 млн куб. м воды, 5 млн куб. м различных химических веществ и сделать около 8,5 млн ходок большегрузного автотранспорта.

Следующий момент – это вопрос технологий, которыми ни Украина, ни Европа пока что не владеют. Сможет ли Украина самостоятельно полностью наладить выпуск буровых станций и разработать технологию извлечения сланцевого газа, либо же эти технологии придется покупать у США, и если придется, то во что обойдется такая покупка?

При этом уже отечественные эксперты обращают внимание на то, что для добычи сланцевого газа у Украины на сегодня нет ни финансовых, ни технических, ни физических возможностей.

«В отличие от американских, у отечественных компаний отсутствуют налоговые стимулы для освоения месторождений, находящихся на ранней стадии освоения и плохо изученных с точки зрения геологии и себестоимости добычи. В отличие от США, правами на разработку полезных ископаемых в Украине владеет государство, что накладывает ряд ограничений, связанных с получением лицензий и дополнительными социальными и экологическими обязательствами. Из-за высокой плотности населения в нашей стране освоение месторождений сланцевого газа, имеющих низкую концентрацию и занимающих большие площади, будет ограниченным и поэтому малоэффективным. Не следует также забывать, что соответствующими технологиями добычи и соответствующими специалистами располагают лишь несколько американских компаний – при этом для каждого газоносного пласта технологии следует модифицировать. Еще одним существенным ограничением для производства сланцевого газа в Украине и Европе в целом является недостаточное количество буровых установок. При этом нигде в мире, кроме как в США, нет такого количества небольших и мобильных частных сервисных буровых компаний и столь разветвленной сети магистральных газопроводов», – считает Г. Рябцев.

Среди причин, которые создают преграды для добычи сланцевого газа в Украине, эксперт также назвал: недостаточную изученность залежей в Укра-

ине; большие глубины (в среднем в 2–3 раза глубже, чем в США) и значительные площади залегания газа (до 12 тыс. кв. км); необходимости бурения большого количества скважин (в 50–100 раз больше, чем для традиционного газа), стоимость которых выше обычных в 2–4 раза; необходимости привлечения значительных инвестиций в течение 30 и более лет; необходимости нахождения оригинальных технических решений для каждого пласта.

В соответствии с данными, приводимыми Г. Рябцевым, инвестиции, необходимые для наращивания объемов добычи 10 млрд куб. м нетрадиционного газа в год, оцениваются в 10 млрд долл. При этом, по его мнению, такой финансовый фундамент способен укрепить и позиции традиционной газодобычи.

К этому следует добавить, что перспектива налаживания эффективной добычи сланцевого газа в Украине, хотя и в состоянии снять остроту энергетических проблем страны, сама по себе не решает их комплексно и в силу этого не может рассматриваться в качестве стратегической альтернативы развитию энергосберегающих технологий и поиску альтернативных источников энергии.

О. Рябоконт, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Влияние событий в странах Северной Африки, Ближнего Востока и Восточного Средиземноморья на энергетическую безопасность Европейского Союза

В начале 2011 г. вполне неожиданно для многих аналитиков более десятка стран Северной Африки и Ближнего Востока (СА и БВ) оказались под влиянием революционных настроений части своих граждан. Беспорядки имели место или продолжают в таких странах: Тунис, Египет, Судан, Алжир, Иран, Сирия, Ливия, Бахрейн, Иордания, Йемен, Кувейт и Оман. Волнения в этом непростом регионе мира сразу же стали называть «фейсбук- или твиттер-революциями» из-за того, что один из первичных импульсов и признаков «революционной ситуации», а именно: «повышение политической активности масс» – был получен благодаря использованию «пирамидальных» социальных сетей. Серия акций и выступлений вплоть до вооруженных восстаний с требованиями отставки глав государств и правительств, начала реформ, повышения уровня жизни на сегодня имеет такие результаты, как падение режимов в Тунисе и Египте, продолжающаяся военная операция при участии

иностранных государств в Ливии и значительно пошатнувшееся положение властей в других странах региона.

Особо стоит отметить, что в энергетическом плане страны, в которых происходят волнения, в нынешнем году имеют важнейшее значение для Европы и всего мира. Большинство из них являются крупными экспортёрами нефти, газа и первичной энергии в целом. Согласно данным статистического учета Международного энергетического агентства (МЭА) и компании British Petroleum (BP), на 2009 г. упомянутые страны обеспечивают:

- более 12 % (465,3 млн т в год) мирового производства нефти;
- более 10 % (311,9 млрд куб. м в год) производства природного газа;
- 7 % (779,1 млн т н. э. в год) производства первичной энергии в целом.

При этом объёмы потребления энергии в этих странах сравнительно с производством очень скромные:

- 5,3 % (205,7 млн т в год) нефти;
- 7,8 % (227,9 млрд куб. м в год) газа;
- 3,5 % (395,9 млн т н. э. в год) первичной энергии в общемировом исчислении.

Разведанные запасы нефти и природного газа в странах СА и БВ, где происходят волнения, составляют соответственно 15,6 % и 20,7 % от мировых. Отметим, что львиная доля запасов углеводородов приходится на Иран. Согласно статистическим оценкам BP, серьезные запасы нефти присутствуют в недрах таких стран:

- Алжир – около 1500 млн т;
- Египет – 600 млн т;
- Иран – 18 900 млн т;
- Йемен – 300 млн т;
- Ливия – 5800 млн .;
- Сирия – 300 млн т;
- Судан – 900 млн т;
- Тунис – 100 млн т.

Касательно статистики исследованных запасов природного газа BP выделяет такие страны:

- Алжир – 4500 млрд куб. м;
- Бахрейн – 90 млрд куб. м;
- Египет – 2190 млрд куб. м;
- Иран – 29 610 млрд куб. м;
- Йемен – 490 млрд куб. м;
- Ливия – 1540 млрд куб. м;
- Сирия – 280 млрд куб. м;
- Тунис – 65 млрд куб. м.

Политико-социальные волнения в странах СА и БВ имеют серьезнейшее значение для общемировой энергетической безопасности и особую остроту

для вопросов энергобезопасности стран Европы. Рассматриваемые страны ранее обеспечивали почти 30 % европейского импорта газа, поскольку именно в страны Евросоюза шла подавляющая часть их общего экспорта «голубого топлива». Например, согласно данным ВР, в 2009 г. указанные страны экспортировали в общем объеме 98,5 млрд куб. м газа в том числе 73,3 млрд куб. м было поставлено в европейские страны. Наиболее крупными поставщиками природного газа в ЕС стали:

- Алжир – 50,68 млрд куб. м (52,67 млрд куб. м – весь экспорт);
- Ливия – 9,9 млрд куб. м (9,9 млрд куб. м);
- Египет – 6,67 млрд куб. м (18,32 млрд куб.м);
- Иран – 5,25 млрд куб. м (5,67 млрд куб. м).

Согласно данным МЭА, нетто-экспорт нефти и нефтепродуктов из стран, о которых идет речь (+ перманентно находящийся в нестабильности Ирак), равняется 60 % нетто-импорта стран Европы. Например, в 2008 г. указанные страны совокупно экспортировали 424 млн т нефти и нефтепродуктов в то время как 27 стран ЕС импортировали в этом же году 597 млн т нефти (европейские страны ОЭСР – 513 млн т). Крупнейшими экспортёрами нефти из указанных стран стали:

- Иран – 125,3 млн т;
- Ирак – 83,2 млн т;
- Ливия – 76,7 млн т;
- Алжир – 73,2 млн т;
- Оман – 31,4 млн т;
- Судан – 19,06 млн т;
- Йемен – 7,9 млн т;
- Бахрейн – 6,7 млн т;
- Сирия – 3,8 млн т.

Приведенная статистика наглядно демонстрирует то важное значение, которое имеет экспорт углеводородов из охваченных беспорядками стран СА и БВ для энергоснабжения европейских стран. Отметим, что в первые же месяцы беспорядков в этих странах снижение мировой добычи нефти составило по разным оценкам 1,5–1,7 млн баррелей в сутки, что привело к тому, что к марту цена на нефть в связи с геополитическими рисками увеличилась на 23 %. Сразу в нескольких странах мировые энергетические компании приостановили реализацию проектов, сократив тем самым экспорт, а в случае с Ливией и прекратили вовсе.

В конце II квартала текущего года на мировом рынке нефти произошел спад. Февральские цены, достигавшие 105 долл. за баррель в Нью-Йорке и 120 долл. – в Лондоне, за несколько дней упали более чем на 10 %. Экспертов беспокоит то, что удешевление нефти произошло не совсем рыночным путем. Цены обвалились, потому что страны Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) по инициативе International Energy Agency (IEA) при-

няли решение о продаже нефти из своих стратегических запасов. По данным IEA за апрель 2011 г., объем этих резервов составлял около 1,3 млрд баррелей, из которых 727 млн баррелей (более 100 млн т) приходилось на долю США, 391 млн баррелей – на азиатские страны ОЭСР (Японию и Южную Корею) и 186 млн баррелей – на Западную Европу. Это мощное средство воздействия на рынок за 37 лет, прошедших с момента создания резервов в 1974 г., было использовано только дважды. В первый раз это произошло в начале 1991 г., во время первой иракской войны, когда на рынок было отправлено 33,75 млн баррелей нефти, чтобы снизить цены, достигшие рекордного значения. Во второй раз интервенцию провели в объеме 30 млн баррелей осенью 2005 г. – после того, как ураганы «Катрина» и «Рита» нанесли значительный ущерб нефтедобывающей инфраструктуре в Мексиканском заливе, что вызвало панику на биржах.

События в указанных странах заставили власти Евросоюза в очередной раз задуматься о рисках энергопоставок и вероятно приведут к серьезному пересмотру части внешней энергетической политики ЕС. Дело в том, что многие европейские политики ранее первоочередное внимание уделяли поставкам энергоносителей именно с «южного» направления, в том числе и из охваченных волнениями стран, что находило отражение и в концептуальных документах ЕС. Особенно заметной данная тенденция стала после известных российско-украинских и российско-белорусских транзитных конфликтов. Стоит отметить, что волнения в странах СА и БВ нельзя полностью назвать одноментными, поскольку этот регион давно уже отличался высокой степенью напряженности, вызванной длительными конфликтами и противостояниями между мусульманами шиитами и суннитами, межплеменной борьбой в арабских странах, арабскими государствами и Израилем и т. д. Кроме того, на территории региона действует множество организаций, которые в странах Запада считаются террористическими. Теперь же, в условиях воспламенения многих ранее тлеющих конфликтов, говорить о надежности и безопасности поставок энергоносителей из данного региона весьма трудно, причем негативные последствия происходящего для европейской энергобезопасности вполне могут приобрести долгосрочный характер.

Особую угрозу не только для стран Европы, но и для мирового рынка представляет возможность блокирования Суэцкого канала – важнейшего стратегического узла для поставок энергоносителей, а также трубопровода Sumed. Через канал, протяженностью 190 км, соединяющий Средиземное и Красное моря, доставляются нефть и газ из Персидского залива в страны Европы и Северной Америки. Суэцким каналом и трубопроводом Sumed транспортируется около 50 % европейского и более 30 % североамериканского импорта нефти и нефтепродуктов. Всего же доля данной транспортной артерии в мировой торговле нефтью составляет 20 %. Кроме того, через Суэцкий канал транспортируются весьма значительные объемы сжиженного газа, к примеру в 2010 г. объем перевозок превысил 30 млн т (10 % мировой торговли СПГ).

Географическое положение канала, который проходит по территории и вблизи стран с очень нестабильной политической и социально-экономической ситуацией, не позволяет однозначно говорить о гарантиях бесперебойных поставок энергоресурсов на долгосрочную перспективу. По мнению европейских экспертов, вероятность перекрытия Суэцкого канала в обозримом будущем представляется невысокой, однако, рассматривая значительную радикализацию ситуации в регионе, они не исключают такую возможность. В случае же перекрытия канала, цены на нефть могут далеко перескочить отметку в 200 долл. за баррель, причем основное влияние на них будет оказывать не дефицит предложения, а спекулятивная составляющая. Естественно, развитие событий в подобном ключе приведет к серьезнейшим негативным последствиям для мирового рынка и энергобезопасности европейских стран.

Кроме того, важным вопросом мировой энергобезопасности является возможность негативного влияния событий в странах СА и БВ на Саудовскую Аравию. На сегодняшний день это государство по объемам производства нефти делит лидерство с Российской Федерацией. Валовый экспорт нефти и нефтепродуктов из Саудовской Аравии равносителен 70 % нетто-импорта 27 стран ЕС. Согласно статистическим данным МЭА и ВР за 2009 г., Саудовская Аравия производит:

- 12 % мировой добычи нефти (459,5 млн т);
- 2,6 % газа (77,5 млрд куб. м);
- 5,2 % первичной энергии в целом (579 млн т н. э).

При этом страна потребляет для внутренних нужд соответственно:

- 3,1 % (121,8 млн т) нефти;
- 2,6 % (77,5 млрд куб. м) газа;
- 1,4 % (161,6 млн т н. э) первичной энергии.

Компания ВР оценивает углеводородные запасы Саудовской Аравии в 36 300 млн т нефти и 7920 млрд куб. м природного газа. Нетто-экспорт нефти и нефтепродуктов из Саудовской Аравии за 2008 г. составил 412,4 млн т. В случае возможной дестабилизации ситуации в Саудовской Аравии, которая повлечет за собой ограничение экспорта нефтепродуктов, мировая экономика может столкнуться с еще одной тяжелейшей фазой экономического кризиса.

Еще один долгосрочный аспект происходящих волнений в странах СА и БВ с точки зрения мирового энергетического рынка связан со стабильно сохраняющейся огромной ролью нефти и газа в энергопотреблении этих стран. Энергетический баланс стран СА и БВ серьезно отличается от других регионов – около 98 % потребления первичной энергии здесь составляют именно углеводороды, а даже по оптимистическим прогнозам экспертов, к 2030-му году ожидается лишь незначительное снижение роли газа и нефти в регионе – до 95 %.

В этом контексте важнейшей особенностью развития энергетики в странах СА и БВ является направленность энергетической политики стран региона на стимулирование внутреннего потребления природного газа для

высвобождения дополнительных объемов нефти на экспорт. Важно отметить, что более 75 % запасов газа ближневосточного региона связано с нефтяными месторождениями. Поэтому исторически сложилось так, что этот энергоноситель до самого последнего времени рассматривался как побочный продукт добычи нефти, которая считалась более ценным товаром. Поскольку теперь, в связи с прошедшими и потенциальными волнениями, основным приоритетом властей становится социально-экономическая стабильность, возрастает вероятность направления ими дополнительных объемов газа на растущий внутренний рынок в ущерб экспорту. Этот шаг, в свою очередь, приведет к дальнейшему росту спроса в странах СА и БВ на природный газ, а по прогнозам экспертов Института энергетических исследований РАН (ИНЭИ РАН), в случае увеличения темпов роста ВВП этих стран на 1 % в год на период до 2030 г., потребление природного газа в этом регионе может увеличиться на 150 млрд куб. м, что в два раза превысит объем его экспорта из региона в 2009 г.

Небезынтересными являются и прогнозы специалистов ИНЭИ РАН касательно влияния катастрофы на японской атомной электростанции «Фукусима-1» и повреждений других объектов энергетики на перспективы мирового энергопотребления и европейской энергобезопасности. По их мнению, в ближайшие годы следует ожидать продолжения роста спотовых цен на углеводороды, прежде всего на газ, вследствие роста импорта со стороны Японии и стран ЕС, где уже остановлен ряд старых АЭС. Только вследствие этого фактора спотовые цены на природный газ вырастут в Европе на 11 %, в Азии – на 12 %, в США – на 5 %. Эксперты отмечают, что после объявления об остановке японских АЭС цены на газовых хабах Европы приблизились к отметке в 400 долл. за 1 тыс. куб. м. С учетом же всех экономических и политических факторов, в том числе структуры спроса, возможностей экспортеров, японской катастрофы и ситуации в странах СА и БВ, эксперты ИНЭИ РАН прогнозируют в обозримой перспективе поступательный рост цен на «голубое топливо» на 20–30 %.

Еще одним вызовом для энергетической безопасности Европы в ближайшее время могут стать перспективные шельфовые месторождения углеводородов в Восточном Средиземноморье (ВС) под общепотребительным названием «Левиафан». В группу «Левиафан» входят уже разведанные израильские месторождения Левантийского бассейна – «Левиафан», «Тамар» и «Далит». Также под этим названием часто ошибочно подразумевают и перспективные месторождения греческой морской зоны «Геродот», спорные морские шельфовые зоны Кипра и Турции, морской шельф Ливана и Сирии, а также средиземноморский вынос дельты Нила (Египет).

Собственно «Левиафан» – газовое месторождение на шельфе Средиземного моря вблизи морской границы Ливана с Израилем. Месторождение расположено в 135 км к западу от Хайфы, в 47 км на юго-запад от месторождения «Тамар». Глубина моря здесь составляет 1634 м.

Американская нефтяная компания Noble Energy оценила суммарные ресурсы структуры «Левиафан» в 453 млрд куб. м при 50-процентной достоверности оценки. Позднее эти данные получили подтверждение: «Левиафан» – крупнейшее из обнаруженных в 2000-е годы газовое месторождение в мире. В мае 2011 г. журнал Oil and Gas Investor назвал «израильский „Левиафан“ лучшим месторождением природного газа в мире по результатам прошлого года».

Под газовым месторождением, на глубине 5,8 км, как предполагается, находится месторождение нефти, потенциал которого, с вероятностью 17 % , 3 млрд баррелей. На глубине 7,2 км есть шансы (оцениваемые в 8 %) обнаружить еще около 1,2 млрд баррелей нефти.

«Тамар» – газовое месторождение в израильской акватории Средиземного моря, открыто в 2009 г. Газ на месторождении «Тамар» представлен чистым метаном. По предварительным оценкам, его запасы составляют 200 млрд куб. м. Месторождение расположено в 92 км от берега, глубина моря в этом месте составляет 1642 м. Площадь месторождения составляет 250 кв. км.

«Далит» – газовое месторождение в Израиле в акватории Средиземного моря. Начальные запасы газа составляют 20 млрд куб. м. Месторождение расположено в 54 км от берега; глубина моря в этом месте составляет 1285 м.

Общая оценка нефтяных запасов группы «Левиафан», по данным американской геологической службы U.S. Geological Survey, составляет от 54 до 174 млрд баррелей. Средняя оценка, с учётом уже подтвержденных запасов, составляет 90 млрд баррелей нефти. Основным оператором всех месторождений является американская компания Noble Energy.

Находящееся в 40 км от первично разведанного израильского месторождения «Левиафан», предполагаемое месторождение известно как «Блок 12». По оценке компании Noble Energy, запасы газа у берегов Кипра в «Блоке 12» составляют порядка 280 млрд куб м.

Напомним, что Кипр разделен на греческую и турецкую зоны в 1974 г. С того времени между Турцией, с одной стороны, Грецией и Республикой Кипр – с другой, существует ряд серьезнейших разногласий, в частности по разграничению в Эгейском море, использованию морского шельфа и проблеме Кипра. Сейчас Турецкая Республика Северного Кипра занимает северную треть острова. После обнаружения шельфовых запасов углеводородов южнее Кипра как Республика Кипр, так и Турция однозначно заявили о своих правах на ту часть кипрского шельфа, где предполагается проведение пробных бурений, вследствие чего обстановка в Средиземном море резко стала накаляться. Напряженность по линии Кипр – Турция растет. Кипрские власти ранее заявляли, что газ, который находится у побережья страны, – собственность Кипра и у страны есть все права на его добычу. Правительство республики не отказалось от своего первоначального решения продолжить геологическую разведку на этой территории, несмотря на то, что Турция считает это

незаконним. 19 сентября компания Noble Energy, которой правительство Кипра дало разрешение на добычу газа, уже пробурила скважину глубиной около 80 м.

Решение кипрских властей последовало вскоре за аналогичным заявлением премьер-министра Греции Й. Папандреу о начале поисков месторождений углеводородов на шельфе Эгейского и Ионического морей, а также южнее Крита (предполагаемое месторождение «Геродот»). Морской шельф в исключительной экономической зоне Греции также может содержать значительные месторождения углеводородов. По различным причинам Греция до настоящего времени не проводила разведку этих месторождений.

Существенно добавили масла в огонь турецкого гнева и последние израильско-кипрские энергетические контакты и соглашения. Эти страны заявили о намерении совместно разрабатывать шельфовые нефтегазовые месторождения и создавать инфраструктуру для транспортировки газа в ЕС. В целом, планируется сделать Кипр перевалочным пунктом на пути транспортировки израильского, а в перспективе и кипрского газа в Европу. В частности, Израиль планирует к 2014 г. построить до Кипра с помощью компании Noble Energy газопровод газовых месторождений группы «Левиафан» в интеграции с кипрским «Блоком 12» и завод по сжижению газа. Ожидаемая стоимость данного проекта оценивается экспертами в 10 млрд долл. Кроме того, власти Кипра планируют построить две новые газовые электростанции. Отметим, что в первую очередь европейские «перспективы» восточносредиземноморских углеводородов, а также частичная возможность независимой европейской их добычи способствовали тому, что Евросоюз поддержал именно израильско-кипрские проекты.

Однако Турция категорически выступает против планов Республики Кипр начать разведку газа, утверждая, что это нарушает интересы Анкары и турок-киприотов. Власти Турции неоднократно высказывали угрозы в адрес Кипра послать военные корабли и авиацию туда, где планируется разведка и добыча газа. В ответ на начало разработки шельфа Республикой Кипр Турция и Северный Кипр 21 сентября подписали в Нью-Йорке соглашение о границе шельфа для проведения добычи нефти и газа у берегов разделенного на греко-турецкую и греко-кипрскую части Кипра. Подпись под документом поставили глава турецкого правительства Т. Эрдоган и президент непризнанной международным сообществом Турецкой Республики Северного Кипра Д. Эроглу. После этого Турция получила от Северного Кипра разрешение на проведение геологоразведки на шельфе Средиземного моря к югу от острова. В тот же день из Стамбула по направлению к Эгейскому морю вышли три боевых корабля, а днем позже геологоразведочное судно, которое должно начать изучение участка шельфа к югу от Кипра, где уже ведет геологоразведку компания из США.

Кроме того, в этом году значительно ухудшились отношения Турции с нефтегазовым партнером Кипра – Израилем. В начале сентября Турция решила

выслать из страны израильского посла и дипломатов, а также заморозила военные договоренности с Тель-Авивом на следующий день после публикации доклада ООН о штурме «флотилии мира», унесшем жизни девяти граждан Турции. Не дождавшись от Израиля официальных извинений, выплаты компенсаций семьям погибших и снятия блокады Сектора Газа, Анкара объявила о значительном сворачивании дипломатических связей с еврейским государством. «Турецко-израильские дипломатические отношения были сведены до уровня вторых секретарей», – заявил министр иностранных дел Турции А. Давутоглу. Отчет ООН, признавший законной морскую блокаду Сектора Газа, усугубил тлеющие противоречия между двумя ближневосточными государствами, хотя, по мнению израильской стороны, стал лишь формальным поводом для турецкого демарша. Основной же причиной обострения турецко-израильских отношений являются открытые месторождения углеводородов в Левантском бассейне, перспективы кипрского морского шельфа и израильско-кипрские договоренности в сфере нефтегазовой добычи и транспортировки.

Международные наблюдатели отмечают резкое обострение антиизраильской риторики нынешних турецких властей, прежде всего премьер-министра Т. Эрдогана, президента А. Гюля и министра иностранных дел А. Давутоглу. В этом контексте особо выделяются: визит премьера Т. Эрдогана в Ливию, Тунис, Египет, где во время выступления в Каире впервые было озвучено намерение создать новую «ось демократии» от Черного моря и до Судана, опирающуюся на Турцию и Египет как два столпа мусульманского мира, и его недавнее выступление на Генеральной ассамблее ООН, где турецкий премьер призвал к «экономическому давлению с целью достижения мира» на Израиль, а также снятия блокады с Сектора Газа.

Показательным в этом отношении стал и недавний визит президента Турции А. Гюля в Германию, четко высветивший поворот основного вектора внешней политики Турции «на Восток». Еще в первый день визита турецкого президента бундесканцлер А. Меркель, выступая на партийном собрании в Гессене, прямым текстом высказалась против членства Турции в ЕС, предложив ей вместо этого «стратегическое партнерство». Но партнерство Турции уже не нужно, оно и так существует. Другой вопрос, насколько заинтересована Турция в нынешнем ЕС со всеми его экономическими проблемами и кризисами. Именно поэтому А. Гюль не упустил случая напомнить о том, что у Турции, помимо Европы, уже есть и другие интересы: «Каждому должно быть ясно, что наш народ, задерживаемый в процессе вступления в ЕС по абсолютно надуманным причинам и препятствиям и оскорбляемый визовым режимом, существование которого никак не соотносится с нашим политическим и экономическим положением, уже не смотрит на вступление в ЕС с тем же энтузиазмом, как 10 лет назад, и рассматривает теперь другие возможности и шансы, не расставаясь при этом со своими основополагающими ценностями».

Касательно же рассматриваемой темы отметим, что именно Германия, как один из «китов» Евросоюза, в зреющем нефтегазовом конфликте между Турцией и Кипром (соответственно и Израилем) однозначно приняла прокиприотские позиции, что оформилось в призыв Евросоюза к Турции «избегать угроз» в вопросе разведки газа и нефти в ВС.

Кроме Турции, недовольство израильско-кипрскими планами высказали и Ливан с Египтом. По мнению властей Ливана, Израиль планирует эксплуатировать газовые месторождения без определения морских границ с их страной, ведь формально две страны находятся в состоянии войны. В Ливане считают, что, по крайней мере, часть газовых запасов расположена в ливанской эксклюзивной экономической зоне.

Египет, солидаризуясь с позицией Ливана и Турции устами министра нефти страны С. Фахми, также выразил недовольство энергетической политикой Израиля в ВС вообще и Левантском бассейне конкретно. Позиция этой арабской страны объясняется в первую очередь тем, что, согласно оценке МЭА, около 80 % подтвержденных запасов газа Египта расположены на шельфе Средиземного моря, значительная часть которых граничит с шельфовыми территориями других средиземноморских государств.

По словам министра нефти страны С. Фахми, Египет обладает потенциалом для увеличения запасов газа и превращения в одного из крупнейших мировых производителей этого вида топлива. Оцененные по международным стандартам египетские запасы природного газа в дельте Нила составляют 78 трлн куб. футов, на шельфе Средиземного моря севернее дельты – 228 трлн куб. футов. Общие запасы газа в приграничных с другими средиземноморскими государствами шельфовых территориях достигают 122 трлн куб. футов, заявил министр.

Отметим, что к разведке и разработке перспективных египетским месторождений проявляют значительный интерес крупные международные энергетические компании. Однако на пути заключения контрактов и соглашений, предусматривающих расширение работ по разведке газовых месторождений и запуск новых проектов по добыче газа, серьезным препятствием стала система ценообразования, сложившаяся в газовом секторе Египта. Поэтому еще в 2008 г. правительство Египта подписало соглашения с пятью крупными международными компаниями, ведущими газодобычу в стране, о поэтапном повышении цены накупаемый у них газ. Достигнутые договоренности способствовали тому, что в 2009–2010 гг. государственной Egyptian Gas Holding Company (EGAS) удалось заключить несколько контрактов на проведение разведочных работ на морских шельфах Египта. В целом, учитывая растущий внутренний спрос на газ в Египте (помимо обязательств по выполнению экспортных контрактов), страна остро нуждается в иностранных инвестициях в разработку и добычу газа, особенно в глубоководных районах Средиземного моря, где издержки проведения необходимых работ весьма высоки.

В контексте острой напряженности международной ситуации в ВС следует упомянуть еще два субъекта способных в той или иной степени повлиять на существующий расклад сил (однако по объективным причинам пока не в состоянии этого сделать) – Сирию и Палестинскую Автономию. Особая внутриполитическая напряженность ситуации и волнения в Сирии, а также последовавшие за этим международные санкции относительно этой страны не дают ей ныне быть субъектом региональной энергетической политики, несмотря на прямое отношение и заинтересованность в углеводородах Левантийского бассейна. Также полноценным субъектом пока не может быть и Палестинская Автономия из-за своего международного статуса. Однако, учитывая вновь заостряющийся в международной политике вопрос о статусе Палестины и сектора Газы, в том числе и на последней Генеральной ассамблее ООН, можно предположить, что при определенном развитии событий Израилю все-таки придется уступить часть концессий «Левиафана» в пользу палестинского сектора Газы. Палестинцы же отдадут в разработку свои нефтяные запасы в первую очередь тому, кто сможет стать гарантом возможности вернуть хотя бы часть той земли, за которую они длительное время спорят с Израилем.

Подводя итоги отметим, что череда наступивших волнений в СА и БВ, международная напряженность в юго-восточных странах Средиземноморья и трагические события на японской атомной станции Фукусима-1 в 2011 г. уже существенно изменили как энергетическую политику многих стран Европы и мира, так и долгосрочное видение развития энергетики. В настоящее время существует исключительно высокая неопределенность относительно возможностей, перспектив и планов дальнейшего развития многих направлений энергетики, что говорит о возможности принципиально различных вариантов развития событий. По оценкам IEA, в ближайшие два года в мире возможен дефицит предложения нефти, подъем же добычи может произойти не ранее 2014–16 гг. Судя по всему, в ближайшее время уровень мировых цен на нефть останется более-менее стабильным, однако напряженность на рынке будет нарастать вследствие затруднений в добыче и разведке углеводородов. Мировая экономика все ближе подходит к выбору: то ли обострение спада из-за высоких цен на нефть, то ли снижение цен на нефть из-за экономического спада. В свете активно прогнозируемой ныне «второй волны» мирового финансово-экономического кризиса отметим, что экономика Евросоюза находится в зоне высокого риска. Экономическое развитие Европы, в первую очередь стран-локомотивов ЕС, всегда существенно зависело именно от поставок энергоресурсов вследствие ограниченных возможностей собственной добычи. В этом контексте последние события в традиционных и важных для европейского рынка странах-экспортерах и -транзитерах энергоресурсов СА и БВ, а также возрастающая напряженность вокруг перспективных залежей углеводородов в восточносредиземноморском подбрюшье ЕС бросают серьезный вызов европейской энергобезопасности, на который странам Евросоюза нужно найти ответ уже в ближайшее время.

Правові аспекти

О. Ворошилов, канд. іст. наук, старш. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Украинская «битва» за льготы «по-афгански»

Первая акция протеста нового политического сезона под стенами Верховной Рады состоялась 20 сентября и, по разным оценкам, собрала от 5 до 10 тыс. человек. Ее участники выступали против принятия парламентом проекта закона, меняющего порядок предоставления льгот «чернобыльцам», ветеранам войны и ряду других категорий населения.

Как отмечает «Зеркало недели», «ключевой предмет спора – право Кабмина “вручную” определять льготы 16 категорий населения, среди которых оказались ветераны Афганистана, дети войны и чернобыльцы. Вопреки законам, регламентирующим четкие процедуры распределения этих льгот. Фактически, руководство страны попыталось узаконить уже существующую практику, когда деньги льготникам не доходят, а правительство разводит руками и кивает на бюджетный дефицит».

Обозреватели отмечают, что отличительной чертой митинга было отсутствие знамен политических партий и пространных спичей на абстрактные темы. Акция была классическим примером самоорганизованного «протеста снизу» с конкретным требованием – отклонить или переписать одиозный законопроект.

Это подтвердил и зампреда ВОО «Никто, кроме нас» в Донецкой области А. Косенко, отметивший, что «к нам приходили многие представители различных партий и все намекали на возможность сотрудничества... Мы прекрасно понимаем, что такое политическая партия, а что такое мы. Все партии хотят видеть нашу символику и нашу организацию в своих рядах, но мы говорим так: у нас есть люди, которые состоят в различных организациях, они являются членами различных партий. Это волеизъявление каждого человека. Мы не стояли и не собираемся пока становиться (в один ряд) ни с одной из политических партий. На данный момент мы не верим ни одной из политических сил».

В ходе акции протеста несколько сотен митингующих снесли ограждение перед зданием парламента и попытались прорваться в Раду. Однако сотрудники милиции пресекли эти попытки. После того, как к пикетчикам вышли представители разных фракций парламента, митингующие прекратили штурм здания.

В тот же день была создана рабочая группа представителей исполнительной власти, законодательной и общественных организаций во главе с вице-премьер-министром Украины С. Тигипко, которая должна была заниматься доработкой законопроекта «О гарантиях государства по исполнению судебных решений» и реформой льгот для пострадавших в результате Чернобыль-

ской катастрофы и ветеранов. Вице-премьер-министр встретился с воинами-интернационалистами и чернобыльцами, которые протестовали возле Верховной Рады. Он заверил, что все решения правительства и парламента относительно проекта закона № 9127, который меняет условия предоставления льгот, будут приниматься только после консультаций с их представителями.

В результате было договорено, что законопроект № 9127 сначала согласуют с организациями воинов-афганцев и чернобыльцев, а во втором чтении рассмотрят через две-три недели (такое решение депутаты из большинства называют компромиссом, организаторы митинга под стенами Верховной Рады – достижением, а участники акции протеста – «разводом»).

Несмотря на это, 27 сентября представители афганских и чернобыльских общественных организаций вышли из переговоров с рабочей группой вице-преьера С. Тигипко. Как заявили организаторы акций, 14 октября в Киеве будет проведен Форум, на повестке дня которого будет недоверие Верховной Раде и проведение Всеукраинской акции гражданского сопротивления.

Уже на следующий день – 28 сентября – афганцы и чернобыльцы начали митинговать в регионах Украины. В частности, первая волна акций протеста против принятия законопроекта № 9127 прошла в Полтаве, Запорожье и Донецке.

В частности, в **Донецке** возле здания управления Пенсионного фонда митингующие разбили палаточный городок, куда съехались около 400 участников из 28 городов и районов Донецкой области.

По словам председателя Донецкой облорганизации Всеукраинской общественной организации инвалидов-чернобыльцев «Чернобыль-Єдність» Н. Гончарова, «нашу акцию пришли поддержать представители других социальных категорий – дети войны, члены местного отделения Союза офицеров Украины, афганцы из организации “Никто, кроме нас”».

Он также проинформировал, что накануне руководители акции встречались с председателем Донецкой облгосадминистрации А. Шишацким, который «полностью на стороне чернобыльцев». «Губернатор нам пообещал, что направит письмо на имя Президента Украины, в котором изложит наши требования и доведет позицию областной власти по этому вопросу», – сказал Н. Гончаров.

Председатель общественной организации также заверил, что протестующие будут стоять «до победы» – пока законопроект № 9127 не будет отозван, а также не будет введен мораторий на изменение положений законов, защищающих социальные льготы чернобыльцев, афганцев, детей войны и всех ветеранов. «Они (народные депутаты) ведь этот законопроект, наверное, все равно будут рассматривать, так как они его приняли в первом чтении. А мы требуем, чтобы он был отозван без рассмотрения. Этот закон в шесть-восемь раз уменьшает выплаты, в зависимости от того, какая у человека группа инвалидности», – конкретизировал член штаба акции протеста, председатель Донецкой городской организации «Союз Чернобыль Украины» В. Трубников.

Также, как информирует «Газета по-українськи», чернобыльцы считают, что Н. Азарова нужно привлечь к ответственности по ст. 382 Уголовного кодекса – преднамеренное невыполнение судебного решения, осуществленное должностным лицом. Это карается лишением воли до пяти лет (как ранее заявил Премьер, «если выполнять все решения судов, у нас будет дефицит больше, чем в Греции. Надо ли кому-то объяснять, что эта судьба – незавидна»).

Следует отметить, что накануне, 27 сентября 2011 г., у стен Донецкой облгосадминистрации прошел митинг-протест, организованный Донецкой областной организацией Компартии Украины. Источники в правоохранительных органах сообщают, что протестующих было меньше 1 тыс.. В митинге также приняли участие различные общественные организации – областная организация Всеукраинского союза советских офицеров, чернобыльцы, Всеукраинский союз женщин-тружениц «За будущее детей Украины», дети войны, общественная организация ветеранов ВДВ «Никто, кроме нас», афганцы, казаки и др. Митингующие выступали против пенсионной реформы, принятия законопроекта № 9127, а также против пилотного проекта по реформированию медицинской сферы в области.

В **Запорожье** возле здания областной госадминистрации собрались около 800 чернобыльцев и членов партий «Справедливость», «Народная власть» и КПУ, а также дети войны. Митингующие призывали аннулировать законопроект № 9127 и остановить действие пенсионной реформы. Также они требовали выйти к ним для переговоров председателя Запорожской ОГА Б. Петрова, но никто из администрации к ним так и не вышел. Кроме того, демонстранты перекрыли движение автотранспорта, пройдя шествием по центральной улице города. Свой марш они назвали «генеральной репетицией» будущих перекрытий железных дорог, аэропортов и автомагистралей.

Протесты в **Полтаве** разворачивались более драматично. Напротив здания областной госадминистрации собрались около 2 тыс. митингующих. Среди них были представители организации «Никто, кроме нас», афганцы, чернобыльцы и дети войны. Позже прибыли члены КПУ и Социалистической партии. С появлением «левых» между участниками акции произошла потасовка: афганцы потребовали от коммунистов и социалистов «не примазываться» к ним и «не повышать свой рейтинг перед выборами». В результате митингующие разбились на два лагеря. Они требовали отмены законопроекта № 9127, а также допуска своих представителей в сессионный зал облгосадминистрации, где в этот день проходила сессия Полтавского облсовета.

Также акции протеста прошли в **Луганске, Мариуполе, Виннице, Тернополе** и некоторых других городах.

В результате 30 сентября Кабинет Министров Украины подписал меморандум о взаимодействии и сотрудничестве с «Союзом ветеранов Афганистана». Аналогичный меморандум был подписан между правительством и «Союзом Чернобыль Украины». Со стороны Кабинета Министров документ подписал

Премьер Н. Азаров, со стороны афганцев – председатель «Союза ветеранов Афганистана» С. Червонописский, со стороны чернобыльцев – президент «Союза Чернобыль Украины» Ю. Андреев.

Премьер-министр, комментируя подписание Меморандума о совместной работе по усовершенствованию социальной защиты незащищенных слоев населения, подчеркнул: «Люди убедились, что ни один пункт социальной защиты не будет уменьшен по сравнению с прошлым годом». Также Н. Азаров пообещал, что все дальнейшие вопросы будут решаться в рамках консультационного совета с представителями общественных организаций.

Кроме того, Премьер высказал убеждение в том, что протесты «афганцев» и чернобыльцев произошли из-за несвоевременной реакции членов правительства на информационную провокацию об отмене льгот. По его мнению, все члены правительства должны вовремя реагировать на любые провокации – «выдумки или откровенную ложь».

Согласно меморандуму, законопроект № 9127 будет принят, но без одиозных переходных положений, которые предусматривали «ручной» режим регулирования льгот Кабинетом Министров. Данная норма распространяется на все 16 категорий льготников, которых касается этот законопроект.

В то же время, отмечают обозреватели СМИ, в меморандуме не нашлось места для описания алгоритма дальнейших действий правительства по упорядочению льгот, а также об обязательности консультаций при решении льготной проблемы с обществом.

Также отмечается, что в меморандуме правительство берет на себя обязательства по повышению льгот афганцам и чернобыльцам, которые акциями протеста открыли путь к решению своего вопроса. Что касается других категорий льготников, которые не проявили активности, то их интересы остались неучтенными.

Со своей стороны, глава украинского «Союза ветеранов Афганистана» С. Червонописский заявил: «Выполнение меморандума мы будем четко контролировать, наши люди стоят в боевой готовности, мы не расслабляемся и обмануть себя не дадим». Также С. Червонописский сообщил, что теперь спорный законопроект, принятый Верховной Радой в первом чтении, будет отозван и доработан. «Из документа уберут перечень льготных категорий, которым собирались сократить выплаты, и это наше главное достижение», – подчеркнул он.

Глава организации «Союз Чернобыль Украины» Ю. Андреев также отметил: «Если бы закон не был отозван, акции продолжали бы разгораться по всей стране. Наши люди перекрывали дороги в Закарпатской и Черновицкой областях, трассы Луганск – Ростов, Киев – Харьков. Власть понимала, что у нее есть риск утратить легитимность». «Мы гарантируем отсутствие пикетов и акций протеста, но при условии, что положения меморандума будут выполняться», – подчеркнул Ю. Андреев.

Следует также отметить, что текст меморандума, обнародованный на сайте «Союз Чернобыль Украины», подразумевает не только сохранение, но и некоторое повышение социальных выплат. В частности, в Кабмине наметили с 2012 г. на 85 % улучшить медико-санитарное обеспечение, на 25 % поднять размер пенсии ликвидаторам аварии на ЧАЭС и выделить 155,5 млн грн на их реабилитацию. «Нам также пообещали ежегодно индексировать выплаты с учетом инфляции, на 50 млн грн увеличить строительство жилья для «чернобыльцев» и на 40 % улучшить обеспечение инвалидов колясками, протезами и т. п.», – рассказал Ю. Андреев.

Увеличение соцвыплат ожидает и афганцев. Согласно меморандуму, размер пенсий инвалидам войны увеличится на 20 %, членам семей погибших военнослужащих – на 30 %, а ежемесячное пожизненное содержание членам семей умерших инвалидов Великой Отечественной войны – на 23,5 %. Кроме того, до 5 мая 2012 г. предполагается на 20 % повысить ежегодную денежную помощь инвалидам войны и участникам боевых действий и на 43 % – уровень обеспечения инвалидов войны средствами реабилитации. За это афганцы и чернобыльцы обязуются «для снижения социальной напряженности провести информационно-разъяснительную работу среди граждан».

В то же время заместитель главы Комитета ВР по вопросам финансов, коммунист Е. Царьков отмечает, что Кабмин оказался в непростой ситуации, ведь отказ от отмены льгот усложнит позицию на переговорах с МВФ, от которого правительство надеется получить кредит в 15,5 млрд долл. По словам Е. Царькова, на сохранение льгот в полном объеме необходимо около 70 млрд грн. «Николай Янович “слепил” бюджет с дефицитом в 2,5 %, как того хотел МВФ. Если сохранить льготы в нынешнем объеме, то дефицит бюджета увеличится до 5–7 %. Поэтому если правительство пойдет на восстановление льгот, то МВФ не даст этих 15,5 миллиардов», – сказал он.

Вместе с тем, как сообщил заместитель председателя ВОО «Никто, кроме нас» в Донецкой области А. Косенко, Меморандум по урегулированию вопросов социальной защиты, подписанный Кабинетом Министров с представителями афганских и чернобыльских организаций, не отменяет проведение Форума общественных организаций в Киеве 14 октября, так как не имеет абсолютной поддержки как со стороны чернобыльцев, так и афганцев. По словам А. Косенко, «наша организация считает такой шаг (подписание меморандума) не совсем правильным. На форум 14 октября мы приглашаем представителей всех общественных организаций, которые существуют в Украине, которые видят несправедливость, чтобы вместе выработать совместный план действий. Мы не можем взять на себя ответственность говорить от имени всех афганцев, как сделал это Червонописский или Андреев».

А председатель ВОО «Никто, кроме нас» в Донецкой области О. Шуляк добавил: «Не хотелось бы поднимать эту тему, потому что не все гладко в афганском сообществе. Тем не менее, человек, подписывая этот меморандум,

не мог расписаться за всех ребят, которые проходили службу в Афганистане. Тем более что далеко не все ребята доверяют господину Червонописскому. Он не имел права этого делать. Приблизительно та же ситуация сейчас у чернобыльцев».

Что касается отзывов экспертов, то, например, политолог, директор Института украинской политики К. Бондаренко уверен, что из инцидента под стенами Верховной Рады 20 сентября урок должна вынести, в первую очередь, не власть, а оппозиция. «Мне хотелось бы, чтобы из ...инцидента под Верховной Радой урок вынесла не столько власть, сколько оппозиция, поскольку сегодня украинская политическая оппозиция не может собрать и половины тех людей, которых собирают социальные организации», – в частности, сказал он и добавил: «Мне кажется, что, скорее всего, реальная украинская оппозиция родится как раз из таких вот ...инцидентов, поскольку те, кто сегодня любит представляться громким словом “оппозиция”, на самом деле оппозиция афронт».

В свою очередь эксперт-политолог, руководитель Центра прикладных политических исследований «Пента» В. Фесенко не исключает повторения аналогичных данному инциденту «силовых» наступлений на парламент и другие властные структуры со стороны общества, поскольку сегодня в стране для этого достаточно факторов. «Сегодня спровоцировать разного рода протестные настроения могут ухудшение социально-экономической ситуации и поведение правительства, у которого, к сожалению, до сих пор нет четкой, последовательной системы информационной и коммуникативной политики», – сказал эксперт и пояснил: «Сейчас правительство действительно стало больше уделять внимания своей информационной политике, но пока это больше похоже на саморекламу». По мнению В. Фесенко, в случае, если у правительства Украины не сложится коммуникативного общения с конкретными целевыми группами, повторение штурма Рады 20 сентября будет «вполне естественно».

А социолог, научный руководитель Фонда «Демократические инициативы» И. Бекешкина уверена, что диалог власти и общества не сможет быть конструктивным до тех пор, пока власть сама не начнет следовать своим же призывам. «Невозможно сокращать льготы, призывать людей затягивать пояса и жить скромнее, а в это время вести себя так, как хочется. Как только власть в этом аспекте начнет с себя, проблем с конструктивным общением с общественными организациями у нее не будет», – резюмировала социолог.

Со своей стороны директор Центра политического анализа «Стратегема» Ю. Романенко, который в 2008 г. был вдохновителем нашумевшей протестной акции «Достали!», считает, что то, что произошло 20 сентября под стенами ВР – это действительно знаковое событие. Так как «у тех, у кого просто нет ресурсов, пропадают любые мотивации действовать в нормальном нормативном поле. Поэтому люди, главный ресурс которых – организация и массовость, могут добиться победы только организацией протестов и выступлений, что сегодня они с успехом продемонстрировали». Он уверен, что

штурм ВР был изначально запланирован: «Как минимум, чтобы такое количество людей появилось возле ВР, нужно было провести огромную организационную работу. Учитывая, как долго раскачивались эти афганские организации и предупреждали о своих настроениях, то, что они взорвались, как раз неудивительно». Ю. Романенко также отметил, что афганцы, «судя по видео, действовали очень грамотно – не ломались на “омоновцев” всей толпой, а выхватывали их и тащили на себя. Это – чисто военный подход, и с этим во многом связан их успех. И четко было видно, что, в принципе, при желании они могли зайти в Верховную Раду, и милиция не была к этому готова. На самом деле, у митингующих была четкая установка туда не заходить. Да, они напугали, но при этом отдавали себе отчет, какие последствия могли бы быть. Хотели бы – захватили бы. ...Самое главное, что сегодняшние события показали, какой должна быть тактика, – нужно не уведомлять власть, а наносить удар и ставить ее перед фактом. Тогда власть будет идти на попятную».

Впрочем, высказывается и диаметрально противоположная точка зрения – о том, что «афганская акция» срежиссирована властями. Ее сторонники акцентируют на том, что организации ветеранов Афганистана доселе всегда поддерживали В. Януковича и Партию регионов. И вдруг выступили против «антинародной политики». Но гнев был направлен, в первую очередь, против Верховной Рады, прозвучали требования о ее роспуске. О «неблаговидной роли правительства» особо не упоминалось. Обращается внимание и на достаточно вялые действия правоохранительных органов, обычно столь решительных в подавлении акций подобного рода, и на оправдания лидеров афганских организаций, мол, мы штурма не хотели, это все инцидент, мы оказались втянуты в провокацию и т. д. – если бы истинной целью была демонстрация своей силы власть имущим, оправдываться не было нужды.

Что касается того, зачем властям режиссировать «афганскую акцию», причин выделяется пять. Во-первых, недовольство афганцев все равно нельзя было предотвратить, и его решили «канализировать» в виде акции у стен парламента. Во-вторых, отмена льгот – по требованиям МВФ – окончательно «утопит» рейтинг власти, и на хорошие проценты осенью 2012 г. ПР может не рассчитывать при всем применении админресурса. В-третьих, при распределении льгот можно создавать различные коррупционные схемы. В-четвертых, хотя бы часть льгот намного выгоднее сохранить – это один из инструментов воздействия на электорат. Наконец, в-пятых, Европа, обвиняющая украинскую власть в ущемлении демократии и свободы волеизъявления, должна увидеть картинку недовольного народа, которого никто не разгоняет, тем самым, демонстрируя «буйство» демократии в Украине.

В целом же большинство оценок данных событий сходится на том, что акция протеста у стен ВР 20 сентября не была политической – люди просто хотели отстоять свои права, и не знали, как это сделать иначе.

Отмечается, что публичные, во многом спонтанные акции протеста электронных групп понемногу становятся тенденцией («Налоговый майдан», всеукраинская акция протеста учителей, «День гнева» предпринимателей, выступления студентов и др.). Что в целом не удивительно – практически все украинские социологические службы фиксируют тотальное разочарование украинцев во власти (что, к слову, также относится и к оппозиции). Причем реакция отдельных групп украинского общества на действия разочаровавшей их власти идет по нарастающей.

Актуальна прес-конференція

С. Горва, влас. кор. СІАЗ НБУВ

«Сяйво» проти КМДА: протистояння тривають

Найближчим часом колектив книгарні «Сяйво» подаватиме заяву до правоохоронних органів стосовно дій О. Попова, що, на думку позивачів, мають ознаки кримінального злочину. Трудовий колектив стверджує, що відповідач «ініціював руйнування історичної пам'ятки – «Ятки письменників», розташованої в будівлі книгарні «Сяйво», повідомили на прес-конференції в інформаційному агентстві УНІАН захисники книгарні.

За їх словами, «з подачі» О. Попова, без дозволів і погоджень на руйнування капітальної стіни, здійснюється добудова другого поверху книгарні, що може мати негативні наслідки для усієї будівлі по вул. Червоноармійська, 6.

Адвокат книгарні «Сяйво» О. Король, зокрема, наголошував: «Ця книгарня – пам'ятка історії, і вона підпадає під державний захист. І це серйозна процедура – отримати дозвіл на те, що там зараз відбувається без будь-яких погоджень». Адвокат також звернув увагу журналістів на те, що в приміщенні хочуть відкрити вже не книгарню, а, згідно з рішенням Київради, друкарню-кафе і на закупівлю спецобладнання буде використано 2 млрд грн.

За словами О. Короля, сьогодні повністю ігнорується думка членів трудового колективу «Сяйва» щодо подальшого функціонування та облаштування книгарні. Пропозиція КМДА працівникам «Сяйва» перейти до трудового колективу комунального підприємства, яке господарюватиме в новому магазині на вул. Червоноармійська, 6, залишилась на словах.

Громадський захисник книгарні «Сяйво» К. Клімашенко у своєму виступі на прес-конференції нагадав про існування постанови Кабінету Міністрів від 1998 р., за якою товариству з обмеженою відповідальністю «Книгарня

«Сяйво» було надано в безстрокову пільгову оренду право користування даним приміщенням. «І якщо О. Попов може відмінити постанову Кабінету Міністрів, то, може він і укази Президента буде відмінити. Дана постанова не скасована, вона чинна. Хай суд український відповість, у який спосіб голова КМДА може не виконувати постанову Кабінету Міністрів», – наголосив К. Клімашенко.

Відповідаючи на запитання журналістів щодо можливих термінів судових процесів, О. Король підкреслив, що вони залежатимуть «від того опору явного і прихованого, який буде чинитись юристами КМДА. Їх вплив надзвичайно великий, і ми вбачаємо в цьому ознаки корупційних діянь. Використовується і адміністративний ресурс. Моя думка, що реальний термін становить від півроку до року. Стільки часу потрібно, щоб розставити всі крапки над “і” та зафіксувати наше право, і таки повернути законного орендаря в приміщення».

Завершуючи прес-конференцію, представники «Сяйва» показали журналістам картину, яку планують подарувати О. Попову. За словами К. Клімашенка, картина спеціально придбана товариством на аукціоні і має підпис «Там, где капитал имеет власть, с каждым днем растет искусство красть».

Слід звернути увагу, що раніше ЗМІ інформували про те, що Київська міська державна адміністрація вирішила створити муніципальний книжковий магазин. Книгарня київської громади, де будуть представлені найкращі зразки української літератури, світові новинки, класика та професійна література, відкриється восени.

«О. Попов дав доручення відкрити у Києві найкращий в Україні книжковий магазин, який стане центром тяжіння для київської культурної спільноти. Тому зараз ми вивчаємо, як функціонують найкращі світові книгарні, ведемо активні перемовини із видавництвами, залучаємо талановитих менеджерів та найкращі кадри», – розповів заступник голови Київської міської державної адміністрації О. Пузанов.

КМДА пропонує всьому трудовому колективу книжкового магазину «Сяйво» продовжити роботу в приміщенні, із якого їх вигнали декілька років тому: займатися улюбленою справою, продавати книги.

«Для того аби уникнути ситуації, коли приміщення орендується в громади за 1 грн, а потім передається суборендарям для розміщення магазину мобільного зв'язку за ринковими ставками – 150 дол., прийнято рішення не здавати приміщення в оренду, а зробити в ньому муніципальну книгарню», – підкреслив О. Пузанов.

(Інформація СІАЗ НБУВ)

Наука – суспільству

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2011 р. затверджено Рамкову угоду між урядом України та урядом Перу щодо співробітництва у сфері космічної діяльності. Угоду було підписано 30 травня в м. Ліма.

Затвердження Рамкової угоди слугуватиме подальшому розвитку співробітництва у космічній сфері між Державним космічним агентством України та Національною комісією аерокосмічного дослідження та розвитку Перу, сприятиме поглибленню співпраці у сфері космічної науки та техніки, доступу до даних дистанційного зондування та спостереження за Землею, надасть можливість підприємствам укласти зовнішньоекономічні договори на створення ракетно-космічної техніки, надання пускових послуг, сприятиме подальшому просуванню космічної галузі України на світовий ринок космічних послуг і технологій (*Кабінет Міністрів України затвердив Рамкову угоду між урядом України та урядом Перу щодо співробітництва у сфері космічної діяльності // Державне космічне агентство України (<http://www.nkau.gov.ua>). – 2011. – 25.08*).

* * *

Б. Патон, президент НАН України, академік НАН України: «...Наша академія ще в 1991 р. виступила з ініціативою створення Міжнародної асоціації академії наук країн колишнього СРСР. Необхідно було перш за все зберегти давні наукові зв'язки, спільний науковий та інформаційний простір. Така ініціатива, у тому числі й те, що штаб-квартира цієї асоціації, або МААН, має розміщуватись в Києві, була підтримана вищим керівництвом держави. З 1993 р. (офіційного часу свого заснування) МААН вирішила вже багато завдань: створені та працюють спільні координаційні ради з окремих напрямів наук, активно відбувається інформаційний обмін, у тому числі науковою періодикою, проводяться спільні наукові форуми.

За цей час асоційованими членами МААН стали Російський науковий центр “Курчатівський інститут”, Об'єднаний інститут ядерних досліджень у Дубні, Російський та Білоруський фонди фундаментальних досліджень тощо. А у 2003 р. Виконком ЮНЕСКО включив МААН до переліку організацій, з якими ЮНЕСКО підтримує робочі відносини. Важливим кроком стало також підписання в жовтні 2010 р. у Москві угоди про співробітництво між Євразійською асоціацією університетів (ЄАУ) та Міжнародною асоціацією академії наук. Зокрема, вже передбачено спільне використання по лінії МААН та ЄАУ сучасного наукового обладнання та приладів, які розміщені в університетах і наукових організаціях, у так званих центрах колективного користування.

Загалом Національна академія наук нині представляє Україну в понад 20 авторитетних міжнародних наукових організаціях. Серед них Міжнародна рада з питань науки (ICSU), Всеєвропейська федерація академій наук (ALEA), Міжнародний інститут прикладного системного аналізу (IIASA), які відіграють вагомий експертну та дорадчу роль перед численними комісіями ООН, ВООЗ, Європейського Союзу. Як приклад ефективного об'єднання зусиль можна навести нашу тривалу співпрацю з IIASA в різноманітних проектах з досліджень глобальних проблем землекористування, енергетики, демографічних змін. Результати цих досліджень використовуються в стратегічних документах державного значення й в Україні.

Не менш важливим напрямом стало проведення досліджень за грантами міжнародних і зарубіжних фондів, проектами міжнародних наукових програм. Непересічну роль, особливо з підтримки вчених, які раніше здійснювали дослідження в інтересах оборони країни, відіграє Український науково-технологічний центр, який профінансував за роки незалежності близько 1,5 тис. проектів. Велику підтримку в створенні умов для активної інтеграції українських науковців у Європейський дослідницький простір надала Міжнародна асоціація технічної допомоги новим незалежним державам (INTAS), яка діяла до 2007 р. Сьогодні вже можна казати про постійне розширення участі українських науковців у багатосторонніх міжнародних проектах рамкових програм Євросоюзу, спрямованих на вирішення завдань загальноєвропейського значення.

І, безумовно, значна частина наших міжнародних зв'язків реалізується через двосторонні угоди. Творчі контакти підтримуються з академіями наук та провідними науковими центрами понад 50 країн світу, зокрема з Німецьким дослідницьким товариством (DFG), Національним центром наукових досліджень (CNRS, Франція), Національною радою з досліджень Туреччини (TUBITAK), Європейським центром ядерних досліджень (CERN). До речі, перші публікації в авторитетних міжнародних журналах за результатами експериментів на Великому адронному колайдері вийшли за участю наших учених.

Цілком зрозуміло, що найбільш активно співробітництво здійснюється з науковими установами та організаціями Росії, перш за все з Російською академією наук, її Сибірським та Далекосхідним відділеннями. Протягом усіх 20 років регулярні контакти підтримуються та постійно розвиваються як на рівні керівництва академій, так і на рівні окремих творчих колективів. Проводяться спільні засідання президій НАН України та РАН, на яких заслуховуються наукові доповіді українських та російських учених з актуальних питань сучасної науки, узгоджуються перспективи подальшого розвитку співробітництва.

Причому наше співробітництво охоплює практично всі напрями діяльності академічних інститутів: від аерокосмічних спостережень до економічних форумів та археологічних експедицій. З двосторонніх ініціатив останнього часу заслуговує на увагу науково-дослідна програма "Чорне море як імітаційна модель

океану», спрямована на розвиток сучасних технологій моніторингу морського середовища, розробку універсального інформаційно-обчислювального комплексу контролю та прогнозу стану Чорного моря. Таким чином, буде забезпечено інформаційну підтримку при прийнятті управлінських рішень з охорони навколишнього середовища та використання морських ресурсів, експлуатації морських флотів України та Росії. Крім того, ця програма посилить інтеграційні процеси у сфері морських наук і технологій учених Національної академії наук України та Російської академії наук і дасть можливість оперативно реагувати на наслідки інтенсифікації промислового освоєння морських акваторій та природних катастрофічних явищ» (*Наука в незалежній Україні. Інтерв'ю академіка Б. Патона газеті «Урядовий кур'єр»: «Наука стане пріоритетом – без цього Україна не матиме майбутнього, на яке заслуговує» // Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2011. – 16.08).*

Аерокосмічна і авіаційна галузі

Україна планує створення Міжнародного центру космічних досліджень на базі Національного центру управління та випробування космічних засобів (НЦУВКЗ, Євпаторія), повідомив радник голови Державного космічного агентства України (ДКАУ) Е. Кузнецов.

За його словами, до використання технічних можливостей Євпаторійського центру виявляє інтерес передусім Росія: як очікується, вже до кінця року вони будуть потрібні в рамках реалізації однієї з російських наукових космічних програм.

Е. Кузнецов також зазначив, що українська сторона хоче залучити до співпраці (щодо створення Міжнародного центру космічних досліджень) колеги з Європи та інших країн.

Україна і РФ у 2010 р. домовилися про використання технічних засобів НЦУВКЗ, зокрема, його радіотехнічного комплексу «Квант-Д» у реалізації перспективних російських наукових космічних програм «Фобос-Грунт» і «Спектр-РГ».

Старт наукових програм, передбачених федеральною космічною програмою РФ на 2006–2015 рр., намічено на 2011–2012 рр. (*Україна планує створити Міжнародний центр космічних досліджень // Голос Карпат.ІНФО (<http://goloskarpat.info>). – 2011. – 19.08).*

Інноваційні розробки та технології

Для комплексных исследований вольт-амперных характеристик (ВАХ) полупроводниковых и сверхпроводниковых плёночных гетеро-

структур в широком температурном интервале при воздействии токовой инъекции, магнитного поля и оптического излучения был создан компьютеризированный информационно-измерительный криокомплекс (ИИК), не имеющий мировых аналогов. Предлагаемый криокомплекс позволяет проводить прецизионную стабилизацию температуры образцов в диапазоне 1,6 ч 330 К, воздействовать магнитным полем индукцией до 2 Тл, проводить измерение ВАХ с возможностью управления током «накачки», что особо важно при исследовании транзисторных структур. Программное обеспечение компьютера позволяет автоматизировать согласованную работу модулей комплекса, а также обработку, сохранение и выдачу данных измерений в необходимом виде.

Работа выполнена в рамках программы научного приборостроения НАН Украины, грант П-9/40 (*Жарков И., Иващенко А., Руденко Э., Коротаи И., Краковный А., Сафронов В., Ходунов В. Информационно-измерительный криокомплекс для исследований плёночных гетероструктур // Наука та інновації. – 2011. – № 2. – С. 5–9).*

Розробки та дослідження для агропромислового комплексу

17 серпня відбулося засідання Бюро президії Національної академії аграрних наук України «Про виконання Програми наукового забезпечення агропромислового виробництва Кіровоградської області».

Заслухавши й обговоривши доповідь керівника Центру наукового забезпечення АПВ Кіровоградської області, директора Кіровоградського інституту агропромислового виробництва НААН В. Савранчука «Про виконання Програми наукового забезпечення агропромислового виробництва Кіровоградської області», Бюро президії НААН відзначає, що центром на належному рівні проводяться наукові дослідження, здійснюється випробування завершених наукових розробок, маркетинг, трансфер інновацій та наукове супроводження інноваційних проєктів, науково-консультаційне та інформаційне обслуговування агроформувань області.

У виконанні завдань Програми задіяні три установи. Залучено 75 наукових працівників, у т. ч. три доктори та 25 кандидатів наук.

Головною установою центру визначено Кіровоградський інститут АПВ НААН.

Водночас існує ряд питань, які стримують розвиток системи наукового забезпечення АПВ регіону (*Засідання Бюро Президії Національної академії аграрних наук України «Про виконання Програми наукового забезпечення агропромислового виробництва Кіровоградської області» // Національна академія аграрних наук України (<http://uaan.gov.ua>). – 2011. – 18.08).*

* * *

26 серпня відбулося засідання президії Національної академії аграрних наук України з питання «Наукове забезпечення вирощування кукурудзи і сорго на зерно та кормові цілі в Україні».

Заслухавши та обговоривши доповідь директора Інституту сільського господарства степової зони НААН, члена-кореспондента НААН А. Черенкова «Наукове забезпечення вирощування кукурудзи і сорго на зерно та кормові цілі в Україні», президія Національної академії аграрних наук України відзначає, що освоєння агроформуваннями різних форм власності наукових розробок у галузі селекції, насінництва та технології вирощування кукурудзи і сорго може забезпечити значне збільшення виробництва зерна та кормів.

Основні дослідження з питань вирощування кукурудзи і сорго проводяться в рамках науково-технічної програми «Зернові культури».

Разом з тим у науковому забезпеченні вирощування кукурудзи і сорго на зерно й кормові цілі є ряд недоліків. Вагомі наукові розробки із селекції і технології вирощування кукурудзи і сорго повільно впроваджуються у виробництво, що спричиняє швидке розширення площ посіву цих культур гібридами іноземної селекції. Високий генетичний потенціал вітчизняних сортів і гібридів часто втрачається в процесі насінництва, як при вирощуванні насіння батьківських форм і гібридів, так і насіння гібридів на ділянках гібридизації.

Недостатньо уваги приділяють наукові установи дослідженням з культурою сорго, зокрема, переводу селекції цієї культури на гібридну основу, розробці системи насінництва та сучасних технологій вирощування (*Про засідання президії Національної академії аграрних наук України з питання «Наукове забезпечення вирощування кукурудзи і сорго на зерно та кормові цілі в Україні» // Національна академія аграрних наук України (<http://uaan.gov.ua>). – 2011. – 26.08).*

* * *

Унікальну гидросеялку для открытого грунта изобрели в Харьковском институте овощеводства и бахчеводства Украинской академии аграрных наук. Об этом сообщил ведущий научный сотрудник института Д. Яшук. По его словам, на гидросеялку был получен патент, сейчас опытный образец сеялки проходит испытания в Национальном научном центре механизации и электрификации сельского хозяйства. Затем испытания сеялки продолжат в Украинском НИИ прогнозирования и испытаний им. Погорелова, который традиционно испытывает технологии института бахчеводства.

Справка. В состав Харьковского института овощеводства и бахчеводства входят научно-исследовательские центры в ряде областей страны. Институт координирует по проблемам овощеводства 21 научно-исследовательское учреждение (*Грищенко Г. Харьковские ученые изобрели уникальную энергосберегающую гидросеялку // STATUS QUO (<http://www.sq.com.ua>). – 2011. – 18.08).*

Техніко-технологічні системи обробітку ґрунту в Україні. Стан і перспективи. Удосконалення обробітку ґрунту є важливою передумовою і однією з умов підвищення ефективності землеробства. У минулі роки одним з основних засобів збільшення продукції рослинництва в Україні було розширення посівних площ сільськогосподарських угідь. Наявність значних земельних просторів зумовлювала використання екстенсивних систем господарювання. Тому наприкінці минулого сторіччя розорюваність сільськогосподарських угідь сягнула критичної позначки – 82 %, а ступінь освоєння всього земельного фонду в Україні становив понад 60 %. Такий стан речей призвів до розвитку ерозійних процесів та щорічних втрат ґрунту в обсязі близько 600 млн т, у тому числі понад 20 млн т гумусу, третини поживних речовин, 16 млн м³ води. Щорічна площа зростання деградованих ґрунтів сягнула 80 тис. га.

Ситуація, що склалася, спонукала аграріїв до впровадження мінімального обробітку ґрунту, який забезпечує зниження енергетичних затрат шляхом зменшення кількості й глибини обробітку, поєднання кількох операцій в одному робочому процесі. Тобто цей обробіток передбачає в різних варіантах мінімально допустиме розпушування ґрунту, необхідне для загортання насіння культурних рослин, збереження вологи в орному шарі і захист ґрунту від ерозії.

На сьогодні в літературних джерелах, окремих нормативних актах та на практиці окрім традиційної (на базі оранки) виділяють ще три системи із застосуванням мінімального обробітку ґрунту: консервувальну, мульчувальну та безпосередньої сівби або no-till.

<...>

Висновки

1. Основним напрямом удосконалення обробітку ґрунту в майбутньому буде зменшення його інтенсивності (мінімізація) та зростання диференціації, коли під культури сівозміни, залежно від конкретних обмежувальних чинників, на заміну традиційній буде застосовуватись консервувальна, мульчувальна чи система обробітку ґрунту no-till, при цьому жодна із зазначених систем обробітку ґрунту в переважній більшості сільськогосподарських підприємств не буде застосовуватись як єдино можлива;

2. Потенційні можливості застосування конкретної системи обробітку ґрунту залежатимуть від певних обмежувальних чинників, за якими можна прогнозувати застосування традиційної системи на площі близько 40 % від загальних посівних площ, консервувальна та мульчувальна системи займатимуть однакові частки на рівні 25 %, а на систему no-till припадатиме 10 % площі (**Кравчук В., Погорілий В., Рожанський О., Боднар О. Техніко-технологічні системи обробітку ґрунту в Україні. Стан і перспективи (поради до часу) // Техніка і технології АПК. – 2011. – № 4. – С. 6, 9).**

Підготовка науково- і науково-педагогічних кадрів

Загалом у науці України триває повільне зростання кількості докторів наук (на 8,3 %) при суттєвому зменшенні кількості кандидатів наук (понад 25 %), що саме по собі викликає тривогу щодо подальших перспектив збереження дієздатності наукового потенціалу. Найбільш проблемна ситуація складається з технічними науками: кількість докторів наук тут зменшилась за досліджуваний період на 26,1 %, а кандидатів наук – більш ніж наполовину. Це прямий доказ суттєвого згорання фронту досліджень у цій надзвичайно важливій для розвитку економіки сфері наукового пошуку. Зоною підвищеної тривоги можна вважати і розвиток гуманітарних наук.

Таким чином, можна констатувати, що, крім значного (більш ніж у три рази) зменшення кількості фахівців, що виконують наукові дослідження, за останні 14 років дуже суттєвих змін зазнала і внутрішня структура кадрового потенціалу української науки. Найбільш затребуваними з боку держави виявились суспільні науки: істотно збільшились як абсолютні показники їх кадрового потенціалу, так і їх відносна частка в загальній структурі науки України. Сьогодні вже не можна говорити, що обличчя вітчизняної науки визначається переважанням дослідників технічного профілю. Це означає, що можливості реального його впливу на інноваційні процеси в економіці стали набагато меншими. При цьому є всі підстави стверджувати, що зміни кадрової структури технічних наук демонструють тенденцію їх подальшого катастрофічного згорання і втрати своїх позицій. Дещо менш драматична, але все ж тривожна ситуація в гуманітарних науках.

<...> Виявлені тенденції не відповідають орієнтації на інноваційний розвиток економіки, а тому вимагають глибокого аналізу і реагування з боку держави (*Попович О., Структурні зміни кадрової складової наукового потенціалу України (1995–2009) // Наука та наукознавство. – 2011. – № 1. – С. 32*).

Наука і влада

І. Попович, перший заступник міністра енергетики та вугільної промисловості України: «...На 2011–2016 рр. державними підприємствами галузі розроблено 90 перспективних інвестиційних проєктів з технічного переозброєння та модернізації. Загальна інвестиційна ємність їх становить близько 34 млрд грн.

Міністерство завершує розробку проєкту Програми розвитку галузі до 2016 р. Мета її – досягнення обсягів видобутку вугілля, необхідних для задоволення потреб національної економіки за рахунок підвищення ефективності роботи вугледобувних підприємств шляхом залучення недержавних інвестицій. Передбачається економічно, екологічно і соціально обґрунтоване збе-

реження існуючого виробничого потенціалу галузі за умови прискореного технологічного оновлення виробництва. Підготовлений варіант програми ґрунтується на відмові в перспективі від державної підтримки і побудований на пріоритеті ринкових принципів.

...У державному секторі галузевої науки налічується 20 наукових, проектних і проектно-конструкторських установ. Їх персонал – це 1638 працівників, з яких 62 % – науково-технічні кадри. Кандидатів і докторів наук – 103, вік багатьох перевищує 65–70 років. Незаперечним є науково-технічне забезпечення життєво необхідного переходу галузі до інноваційного типу розвитку і досягнення беззбитковості. Відмова від наукових розробок у сфері нових технологій і безпечних методів вуглевидобутку зробить вугільну промисловість країни світовим аутсайдером.

Відродити галузеву науку ще можливо. Що для цього потрібно? Оновити науково-технічні кадри інститутів, творчі ідеї, перспективні пошукові роботи за новітніми технологіями. Такий план уже реалізується. Наказом міністра енергетики та вугільної промисловості України від 21.06.2011 р. створено Державне підприємство «Науково-технічний центр “Вуглеінновація”» – базова організація з виконання, координації, експертизи та впровадження науково-дослідних, дослідно-конструкторських і проектних робіт, замовником яких є міністерство» (*Заступник міністра енергетики та вугільної промисловості Ігор Попович: «Безпека вуглевидобутку – у нових технологіях» / Розмову вів М. Пуговиця // Урядовий кур’єр (<http://www.ukurier.gov.ua>). – 2011 – 26.08.*

* * *

Президент України В. Янукович своїм указом присудив Державні премії України в галузі освіти з нагоди Дня працівників освіти. Цьогорічними лауреатами стали 19 науково-педагогічних працівників.

Розмір Державної премії в галузі освіти встановлюється указом Президента України. У 2011 р. він становить 150 тис. грн.

Щороку присуджуватимуться п’ять Державних премій, по одній у п’яти номінаціях: дошкільна і позашкільна освіта; загальна середня освіта; професійно-технічна освіта; вища освіта; наукові досягнення в галузі освіти.

Глава держави також підписав указ про призначення грантів докторам наук для проведення наукових досліджень і указ про нагородження працівників освітньої галузі (*Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2011. – 1.10.*

* * *

1 вересня Президент України В. Янукович своїм Указом затвердив Положення про президентські стипендії для учнів, які найкраще знають українську мову та літературу. Відтепер щороку 1 вересня будуть нагороджуватися переможці міжнародного мовно-літературного конкурсу імені Тараса

Шевченка, який проводитиметься серед школярів. Щороку 39 молодих людей – переможців конкурсу будуть отримувати президентські стипендії.

Глава держави також видав Указ про перші нагородження для особливо обдарованих молодих людей, які мають особливі успіхи у вивченні української мови та літератури (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua>). – 2011. – 1.09).

* * *

Верховна Рада України прийняла Постанову «Про відзначення 125-річчя від часу заснування Державної установи “Інститут мікробіології та імунології імені І. І. Мечникова Національної академії медичних наук України”» (м. Харків).

Як зазначається в документі, у травні 2012 р. виповнюється 125 років від часу заснування Державної установи «Інститут мікробіології та імунології імені І. І. Мечникова Національної академії медичних наук України», який є одним з найстаріших у світі наукових закладів протиепідемічного профілю.

Постановою передбачено здійснити ряд організаційно-правових заходів для відзначення ювілею.

Проект Постанови зареєстровано за № 8762 (*Офіційний веб-сайт Верховної Ради України* (<http://portal.rada.gov.ua>). – 2011. – 6.10).

Проблеми інформатизації

Т. Гранчак, заввідділу СІАЗ НБУВ, канд. іст. наук

Бібліотеки як суспільні центри управління сучасними інформаційними потоками

У роботі секції «Бібліотеки як суспільні центри управління сучасними інформаційними потоками» Міжнародної наукової конференції «Формування і розвиток бібліотечного електронного середовища» (наук. кер.: **В. М. Горвий**, заст. ген. дир. НБУВ, кер. СІАЗ, д-р іст. наук, старш. наук. співроб., **В. Г. Хлань**, голов. наук. співроб. Інституту досліджень проблем державної безпеки; учен. секр.: **Т. Ю. Гранчак**, заввідділу НБУВ, канд. іст. наук) взяли участь 35 осіб, серед яких – провідні фахівці Інституту досліджень проблем державної безпеки, Інституту телекомунікацій і глобального інформаційного простору НАН України, Російської державної бібліотеки, Науково-технічної

бібліотеки Національного авіаційного університету, відділу інформаційних технологій Київського національного університету технологій і дизайну, Рівненського державного гуманітарного університету, НБУВ.

У рамках роботи секції було представлено 31 доповідь, з яких 10 детально обговорено й продискутовано. Розглянуто комплекс проблем, пов'язаних з виконанням бібліотеками ролі суспільних інформаційних центрів управління сучасними інформаційними потоками у системі соціальних інформаційних комунікацій, зокрема в забезпеченні національного інформаційного суверенітету, інформаційному забезпеченні української економіки; з тенденціями розвитку та визначенням місця бібліотек у системі політичної комунікації, забезпеченням сучасними бібліотеками доступу до наукових знань і їх участю у науковій комунікації, специфікою функціонування і завданнями електронних бібліотек; з ефективним застосуванням сучасних інформаційних технологій в управлінні інформаційними потоками, питаннями авторського права та обмеженням інформаційної бази аналітичної діяльності бібліотек.

Під час роботи секції її учасники дійшли висновку про необхідність посилення аналітичної складової у формуванні інформаційної бази наукових бібліотек, створення спеціальних інформаційно-аналітичних тематичних пакетів, зокрема на базі використання галузевої періодики; посилення культурно-інформаційної складової в діяльності сучасних бібліотек, удосконалення методики культурно-інформаційного забезпечення суспільства на сучасному етапі; активізації співпраці бібліотек з органами державної влади та місцевого самоврядування; здійснення маркетингового дослідження ринку споживання бібліотечних послуг та впровадження їх ефективної реклами. Були окреслені основні напрями вдосконалення функціонування бібліотеки як інтелектуально-виробничої системи, розвитку процесів інтеграції бібліотечно-інформаційних інститутів, використання можливостей внутрішньо-бібліотечної електронної мережі та світової мережі Інтернет для сприяння ефективному управлінню сучасними інформаційними потоками.

Пов'язаним з розвитком процесу інформатизації новим завданням, що поставили перед державою у сфері зміцнення державного суверенітету, та напрямам активізації діяльності бібліотечних установ у цій сфері було присвячено доповідь заст. ген. дир. НБУВ, кер. СІАЗ, д-ра іст. наук, старш. наук. співроб. **В. М. Горового** «Роль бібліотек у забезпеченні національного інформаційного суверенітету».

Зокрема, було зроблено наголос на зростанні суспільного значення бібліотек, розкрито їх потенційні можливості у використанні здобутків глобалізації в інтересах національного поступу, формуванні, збереженні і розвитку суверенних інформаційних ресурсів – тих ресурсів, без яких неможливий розвиток даної спільноти, неможлива її самоідентифікація, входження на рівноправних засадах у міжнародні інформаційні обміни.

Ці ресурси мають безперервно й систематично оновлюватися – поповнюватися новою інформацією та «виводити» ту, що застаріла і втратила своє значення. У контексті необхідності оновлення суверенних інформаційних ресурсів посилена увага має приділятися процесу інфотворення, який має спрямовуватися на створення такої інформації, якої потребує розвиток суспільства.

Вирішенню цього завдання сприятиме організація відповідного відбору з глобального інформаційного простору такої інформації, яка, за умови її відповідної адаптації до суспільних реалій, здатна поповнити суверенний інформаційний ресурс.

При цьому ефективне використання бібліотечного досвіду комплектування сприятиме нейтралізації шкідливої інформації, запобіганню поширення надлишкової інформації і, таким чином, зміцнюватиме національну інформаційну безпеку держави.

У підсумку формування сучасного й потужного суверенного інформаційного ресурсу покликано забезпечити створення міцного інформаційного фундаменту для соціально-економічного, політичного й культурного розвитку держави, посіданню нею гідного місця в міжнародному поділі праці. Адже будь-який поступ можливий на базі традицій та історичних досягнень.

У цьому контексті бібліотеки мають пропагувати власні фонди, які стануть дороговказом для виробництва нової інформації і створення нових інформаційних ресурсів.

Проблеми поповнення вітчизняного інформаційного простору зазребуваними суспільством сучасними інформаційними ресурсами та ролі в цьому процесі бібліотек торкнувся у своїй доповіді «Віртуалізація: зміна ролей і функцій в електронній бібліотеці» провід. наук. співроб. Інституту телекомунікацій і глобального інформаційного простору НАН України, канд. фіз.-мат. наук **Є. О. Пілянкевич**.

Зверталась увага на те, що в умовах розширення «віртуального простору» загострюється питання пошуку саме необхідної, потрібної користувачу інформації, актуалізуються пошуки відповідей на питання – де і як взяти потрібну інформацію та як її найефективніше використати. У зв'язку з цим зростає роль і значення діяльності бібліотечних працівників як компетентних і високопрофесійних навігаторів в інформаційному просторі. Висловлювалося переконання в суспільній зазребуваності методичної допомоги бібліотекарів, які є головною цінністю сучасної бібліотеки, та розробки і впровадження ними відповідних інтегрованих технологій і підходів пошуку, відбору і опрацювання інформації. Лише за умови поєднання сучасного інформаційного ресурсу з новітніми технологіями його опрацювання і фаховою компетентністю бібліотечного працівника бібліотека вироблятиме потрібний суспільству й окремому користувачу інформаційний продукт та забезпечуватиме до нього доступ.

Напрями діяльності та перспективи розвитку бібліотек як суспільних центрів управління сучасними інформаційними потоками було розглянуто в доповідях заввідділу НБУВ, канд. іст. наук **Т. Ю. Гранчак**, старш. наук. співроб. НБУВ, канд. екон. наук **С. П. Кулицького**, старш. наук. співроб. НБУВ, канд. іст. наук **Ю. М. Половинчак**, мол. наук. співроб. НБУВ **В. Е. Пальчук**.

Зокрема було висвітлено потенційні конкурентні переваги наукової бібліотеки в інформаційному забезпеченні української економіки, зверталась увага на специфіку участі бібліотек як соціальних інститутів у системі політичної комунікації.

Наголошувалось, що з розвитком бібліотек як універсальних інформаційних центрів відбувається тенденція їх виходу за межі суто функціонального суб'єкта та опосередкованого каналу політичної комунікації.

Бібліотеки сьогодні починають функціонувати не лише як канали політичної комунікації, а і як її співджерела, виступати не просто посередником у передаванні інформації, а й, по суті, співкомунікатором, причому для всіх видів суб'єктів політичної комунікації. Отже, умовно їх можна визначити як універсальних суб'єктів політичної комунікації.

Унікальною особливістю бібліотек є їх здатність передавати інформацію політико-правового характеру від покоління до покоління та від спільноти до спільноти. Враховуючи, що політична комунікація є одним із засобів трансляції політичної свідомості в межах певної політичної культури суспільства, бібліотеки, зберігаючи суспільно-політичні надбання, забезпечують спадковість і наступність політичної свідомості.

Активізація інтегрування бібліотек у процеси політичної комунікації вимагає від бібліотечних установ певної трансформації їх традиційних функцій: меморіальної, комунікативної, інформаційної, освітньої, соціалізуючої та культурної.

Водночас здійснення такої трансформації, оперативна адаптація бібліотек до нагальних вимог часу і відповідність їх діяльності суспільним потребам сприятимуть створенню умов для підтримки життєздатності політичної системи, її стабільного розвитку і трансформації відповідно до тих змін, що відбуваються в суспільстві та світі, тобто виконанню політичною комунікацією свого головного призначення.

Особливу увагу було приділено питанням міжбібліотечної кооперації. Підкреслювалось, що ефективне виконання бібліотекою своїх функцій в сучасних реаліях стає можливим за умови налагодження ефективної корпоративної взаємодії. У цьому контексті був представлений зарубіжний і вітчизняний досвід створення та діяльності бібліотечних консорціумів, їх значення для створення єдиного інформаційного простору для групи бібліотек, ефективного впровадження нових технологій та пропозицій нових послуг для користувачів.

Зростання ролі консорціумів значним чином пов'язане з активним поширенням електронних ресурсів, зокрема електронних журналів. Кооперація бібліотек для спільного придбання та використання електронних ресурсів дає змогу зменшити витрати, оскільки консорціуми мають можливість отримання ресурсів за оптимальною ціною та ліцензійними угодами, а також оптимізувати питання хостингу (послуг з розміщення сторінки в Інтернеті, тобто виділення місця на вінчестері сервера, що має цілодобове підключення до мережі) та архівування.

Консорціуми, серед іншого, встановлюють єдині стандарти в керуванні колекцією електронних ресурсів, спільно шукають шляхи розширення можливостей доставки наукової інформації користувачам бібліотек.

Зауважувалось, що аналіз досвіду спільної роботи українських бібліотек різних регіонів наочно показав високу результативність і перспективність корпоративного підходу до вирішення питань взаємодії бібліотек різного рівня й створення ними єдиного регіонального інформаційного простору.

Особливості участі бібліотек у науковій комунікації стали предметом виступів мол. наук. співроб. НБУВ **О. О. Натарова** та мол. наук. співроб. НБУВ **І. В. Соколової**.

Зокрема, було розглянуто участь бібліотек у науковій комунікації в контексті ініціативи відкритого доступу до наукового цифрового контенту та забезпечення сучасними бібліотеками доступу до наукових знань як форма реалізації права на інформацію.

У виступах зазначалось, що на наукову бібліотеку покладена суспільно значуща функція організації доступу читачів до наукової інформації через кумуляцію, збереження, систематизацію та надання в користування друкованих видань власного фонду й цифрового контенту з власної електронної мережі, а також з доступних баз даних електронних документів інших академічних установ чи колекцій видань через мережу Інтернет.

Принципово новою формою впорядкування і зберігання інформації є розміщення наукових матеріалів в Інтернеті у вигляді відкритих архівів на умовах відкритого доступу.

Ініціатором й активним учасником цього руху став відомий фахівець з ракових захворювань, лауреат Нобелівської премії, директор Національного інституту здоров'я США Х. Вармус, який запропонував створити Публічну наукову бібліотеку з точних і природничих наук (Public Library of Science – PLoS).

Публічна наукова бібліотека PLoS почала свою роботу у 2003 р. після того, як на цей проєкт було виділено дев'ятимільйонний грант. PloS є електронною бібліотекою, але на сьогодні вона займається також і видавничою діяльністю, має власні онлайн-журнали в галузі біології, медицини, генетики й біоінформатики.

З ініціативи бібліотечного співтовариства було розпочато проєкт SPARC. У 1998 р. американські бібліотеки об'єднались у консорціум, виступивши з

ініціативою створення Коаліції наукових видань і ресурсів (Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition – SPARC). Сам факт об'єднання бібліотек у консорціум був обумовлений насамперед бажанням колективно вирішити проблему комплектування фондів бібліотек за умов інфляції і стрімкого зростання цін на наукові видання.

SPARC також проводила велику роботу щодо захисту прав і фінансових інтересів авторів-науковців; ввела практику консультацій, під час яких навчала підписанню договорів з видавництвами наукових журналів з метою зберегти за собою авторське право та право розміщувати копії статей в Інтернеті.

Пізніше SPARC почала сама видавати наукові журнали як альтернативу вже існуючим комерційним, здійснювала допомогу журналам наукових товариств.

Було підкреслено, що Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського активно реалізує проекти доступу до світової і вітчизняної наукової інформації в електронному вигляді.

На увагу заслуговує проект «Наукова періодика України», розміщений на сайті НБУВ, який гарантує ВД до результатів наукових досліджень, проведених за рахунок держбюджету. Реалізація проекту сприяє зміцненню інформаційної бази для підтримки інноваційної діяльності, включенню національних ресурсів до міжнародної системи наукових електронних комунікацій, формуванню позитивного іміджу української науки.

На сьогодні триває формування повнотекстової складової порталу, електронний архів містить близько 1600 українських наукових періодичних та продовжуваних видань, засновниками та видавцями яких є наукові та освітні заклади України. Архів відкриває доступ до матеріалів 2007–2011 рр.

Питанням культурно-просвітницької діяльності Національної бібліотеки як одного з елементів інформаційного обслуговування користувачів, гендерної культури в інформаційно-комунікативній діяльності бібліотеки, ролі сучасної бібліотеки у формуванні інформаційної культури особистості було присвячено виступи наук. співроб. НБУВ, канд. іст. наук, заслуженого працівника культури України **Н. Б. Захарової**, мол. наук. співроб. НБУВ **Л. П. Чернявської** та мол. наук. співроб. НБУВ **Н. В. Тарасенко**.

Зверталась увага на те, що в сучасних умовах актуальною є роль бібліотеки як соціального інституту, який сприяє усуненню суперечностей між вимогами соціуму й потребами окремої особистості. З огляду на те, що формування поглядів пересічної сучасної людини з багатьох аспектів культури відбувається під дедалі більшим впливом ЗМІ, які надають великий і несистематизований масив інформації з цих питань, роль бібліотек та їх інформаційно-аналітичних служб є дуже значною. Адже відчувається суспільна потреба в неупередженій, науково перевіреній, систематизованій, чіткій, зрозумілій і доступній інформації, здатній здійснювати позитивний вплив на формування культури як суспільства, так і окремої особистості.

Стосовно, зокрема, формування інформаційної культури особистості й підвищення масової інформаційної культури суспільства зазначалось, що в цілому ці завдання потребують взаємодії системи освіти з такими соціальними інститутами, що традиційно акумулюють інформаційні ресурси суспільства, як бібліотеки і служби інформації. Засобом, який забезпечує таку взаємодію, повинен стати єдиний методологічний підхід, що передбачає єдність понятійного апарату, знання основних законів функціонування документних потоків інформації в суспільстві, прийомів і методів аналітико-синтетичного опрацювання інформації, критеріїв ефективного пошуку інформації та інших чинників. При цьому принципово важливим є одночасне підвищення інформаційної культури як тих, хто навчається, так і тих, хто навчає.

Вплив електронних технологій на трансформацію бібліотечних функцій та суспільної ролі бібліотек, формування моделі аналітика в адаптивній інформаційно-пошуковій системі, перспективи організації обслуговування користувачів у бібліотеках – інформаційних центрах майбутнього – було висвітлено в доповідях наук. співроб. НБУВ, канд. іст. наук **В. М. Медведєвої**, провід. інж. НБУВ **А. В. Вітушка**.

Беручи до уваги зростаючу складність завдань, що постають перед Україною в сучасному глобалізованому світі, актуалізацію необхідності інформатизації суспільства, на якій базуються можливості інноваційного розвитку, було зроблено висновок про те, що наявна мережа бібліотек залишається тим резервом, модернізація якого, виведення на рівень задоволення сучасних запитів інформаційного обслуговування може не лише повернути культурно-освітнє значення бібліотек, а й стати ефективним суспільним інструментом задоволення необхідними інформаційними ресурсами всіх категорій користувачів.

У зв'язку з цим було окреслено основні завдання, що сьогодні стоять перед бібліотеками і потребують першочергового вирішення:

- упровадження електронних інформаційних технологій у сучасну бібліотечну діяльність, активне включення бібліотек у мережу сучасних соціальних інформаційних комунікацій;
- упровадження дистантних методів роботи як найбільш перспективного напряму розвитку бібліотечних установ у майбутньому, урізноманітнення, удосконалення активних форм інформаційно-аналітичного обслуговування;
- проведення роботи з оцифрування фондів бібліотек, оперативного введення в суспільний обіг насамперед тієї їх частини, що є гостро необхідною для вирішення актуальних проблем суспільного розвитку, вітчизняного наукового поступу, формування національних духовно-ціннісних орієнтирів, патріотичного виховання нових поколінь українців;
- вироблення стратегічних підходів, налагодження ефективного процесу відбору в інтересах вітчизняного користувача якісної інформації з інформаційних масивів глобального інформаційного простору, комплектація ними

наявної системи інформаційних баз і підготовка для ефективного використання українськими користувачами;

– об'єднання українських інформаційних ресурсів у загальнонаціональний банк даних, організація діяльності на цій основі Національної електронної бібліотеки України «Бібліотека-XXI», налагодження ефективної координації діяльності бібліотечних установ, а в подальшому інформаційних, науково-інформаційних, культурно-інформаційних та інших центрів у роботі щодо задоволення суспільних запитів на інформацію, у реалізації без зайвого дубляжу процесу оцифрування фондів, збагачення їх новими інформаційними ресурсами, освоєння ефективних форм інформаційно-аналітичної діяльності, організація дієвого використання національних інформаційних ресурсів в умовах впливів глобального інформаційного простору;

– професійне вдосконалення бібліотечних працівників, організація підготовки спеціалістів, необхідних для забезпечення вимог сучасних інформаційних процесів.

Особливості довідково-бібліографічного обслуговування в умовах розвитку електронних технологій, специфіку підготовки довідково-бібліографічних ресурсів із правової тематики було розглянуто у виступах заввідділу НБУВ, канд. іст. наук **Т. В. Добко**, заввідділу Російської державної бібліотеки, канд. пед. наук (Москва, Росія) **М. Ю. Нещерет**, наук. співроб. НБУВ **Н. І. Моїсєнко** і мол. наук. співроб. НБУВ **А. М. Колесніченко** та мол. наук. співроб. НБУВ **В. А. Шкаріної** і голов. бібліографа НБУВ **В. Ю. Радченко**.

Підкреслювалось, що в умовах стрімкого зростання різних за своєю якістю інформаційних ресурсів підвищується значення довідково-бібліографічного напряму бібліотечної діяльності. Адже лише бібліограф, володіючи необхідними методиками пошуку та обробки інформації, може достатньо оперативно надати доступ до повного переліку доступних паперових та електронних ресурсів з певної тематики і гарантувати його повноту, достовірність та науковість.

Зважаючи на активний розвиток законодавчого процесу в Україні, актуально стає підготовка довідково-бібліографічних ресурсів з правової проблематики. У цьому контексті було презентовано підготовлені співробітниками відділу довідково-бібліографічного обслуговування НБУВ Путівник з електронних ресурсів «Держава і право», який допоможе користувачам ознайомитись з веб-сайтами українського сегмента Інтернет, що подають законодавчі та нормативні документи, знайти необхідні, більш докладно дослідити питання з правознавства і державотворення, та анотований каталог «Держава і право. Бібліографічні посібники» – науково-бібліографічне видання, у якому представлено різноманітні за жанром галузеві та тематичні бібліографічні джерела з питань держави і права, видані українською та російською мовами, які зберігаються в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського.

Методико-технологічні аспекти функціонування бібліотеки в системі інформаційно-комунікативної взаємодії висвітлювались у доповідях

заввідділу НБУВ **Т. П. Дубас**, мол. наук. співроб. НБУВ **Н. К. Автономової**, наук. співроб. НБУВ **А. Г. Федорчука**, мол. наук. співроб. НБУВ **Л. В. Присяжної**, мол. наук. співроб. НБУВ **С. В. Горової**, мол. наук. співроб. НБУВ **В. Ю.** та **Т. П. Касаткіних**, асп. НБУВ **М. В. Петрової**.

Зокрема, було приділено увагу питанням специфіки використання електронних технологій у практиці інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек та підготовці наукових бібліотечних видань, технологічному аспекту інформаційно-аналітичних ресурсів соціально-політичної проблематики, трансформаціям у сучасній бібліотечній діяльності, що відбуваються під впливом новітніх інформаційних та телекомунікаційних технологій та сучасному стану розвитку технологій управління формуванням електронних ресурсів наукових бібліотек.

Розгляду розвитку веб-сайтів бібліотек як інструменту управління інформаційними потоками та продукту бібліотечної інформаційно-аналітичної діяльності, технологій управління контентом сайту та перспективних бібліотечних сервісів було присвячено виступи мол. наук. співроб. НБУВ **В. І. Бондаренко**, асп. Рівненського державного гуманітарного університету **О. М. Грогуль**, провід. інж. НБУВ **А. Г. Клочка**.

Аналіз функціонування веб-сайтів зарубіжних і вітчизняних центральних та регіональних бібліотек показав спільні тенденції їх розвитку, хоча сайти вітчизняних бібліотек, особливо регіональних, відрізняються від зарубіжних менш розгалуженою структурою та різноманітними обмеженнями в наданні інформаційних послуг.

Серед найбільш затребуваних сервісів, до яких сьогодні надають доступ бібліотечні сайти, – електронні каталоги, фонди, реферативні бази даних, колекції, виставки, фото- та аудіо ресурси.

Переважає більшість сайтів бібліотек дають змогу ознайомитися з історією установи та стрічкою новин, скористатися пошуковою системою, яка зазвичай є досить зручною та багаторівневою, скористатися послугою зворотного зв'язку. Сайти великих бібліотек мають чати, форуми або представлені в соціальних мережах.

При цьому було зауважено, що, реагуючи на світовий досвід, інформаційні запити сьогодення та необхідність забезпечення безперешкодного доступу до інформації всіх верств населення, вітчизняним бібліотекам варто було б розглянути можливість надання онлайн-доступу до бібліотечних інформаційних ресурсів категорії громадян з особливими потребами. У перспективі доцільно за прикладом Парламентської бібліотеки Японії впровадити доступ до сайту за допомогою мобільної версії.

Важливість розробки та розвитку сайтів вітчизняних бібліотек відповідно до кращих зарубіжних аналогів підкреслювалася також з огляду на те, що сьогодні бібліотечний сайт не тільки представляє безпосередньо бібліотеку у віртуальному просторі, а й державу в цілому, надаючи достовірну інформацію про її історію, культуру та сучасний стан розвитку.

Питання участі бібліотек у формуванні національного ринку електронно-інформаційних продуктів та послуг, значення в цьому контексті вивчення інформаційних запитів як орієнтира вдосконалення бібліотечної діяльності, проблема авторського права й обмеження інформаційної бази аналітичної діяльності бібліотек та бібліотечна реклама як засіб комунікації були розглянуті у виступах заввідділу НБУВ **Н. С. Вітушко**, мол. наук. співроб. НБУВ **О. П. Желай**, мол. наук. співроб. НБУВ **І. Ю. Терещенко**, мол. наук. співроб. НБУВ **Г. І. Булахової**, асп. НБУВ **А. О. Павленка**.

Зверталась увага на здатність вітчизняних бібліотек виробляти сучасний, науковий, конкурентоспроможний, затребуваний суспільством інформаційно-аналітичний продукт. При цьому було зауважено, що, на жаль, на сьогодні користувач не завжди орієнтується в можливостях бібліотеки, масштабах тієї допомоги, яку йому можуть надати бібліотечні працівники. У зв'язку з цим актуалізується питання розробки бібліотеками власної маркетингової стратегії та реклами, здатних забезпечити створеному в межах бібліотеки інформаційно-аналітичному продукту власну нішу та попит на інформаційному ринку.

Завершуючи свою роботу, учасники секційного засідання обговорили й схвалили до прийняття Проект рекомендацій до заключного документа конференції. При цьому учасники секції ухвалили доповнити Проект рекомендацій пунктами щодо розвитку ефективних форм введення в суспільний обіг актуальної інформації бібліотечних фондів, що відповідають основним напрямам суспільного розвитку, інформації, яка має бути орієнтиром, дороговказом, відображати національну традицію в сучасному інфотворенні; удосконалення методик організації відбору інформації, необхідної для розвитку українського суспільства з ресурсів глобального інформаційного простору, форматування цієї інформації у вигляді, зручному для використання вітчизняними користувачами; організації комплектування нової вітчизняної інформації з урахуванням актуальних проблем розвитку українського суспільства; вироблення ефективних методик забезпечення збереження, розвитку й ефективного використання в національних інтересах суверенних інформаційних ресурсів.

Підп. до друку 20.10.2011.
Формат 60x84/16. Друк офс. Папір офс.
Ум. друк. арк. 5,7. Обл.- вид.арк. 4,82.
Видається в друкованому та електронному вигляді

Адреса видавництва: 03039, м. Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3